

# Dönüşümsüzlük ve Beklemek: Devlet Öncülüğündeki Kentsel Dönüşümün Kurumsal Darboğazları ve Güvencesiz Mekanları

\*

Deniz Ay<sup>1</sup>

ORCID: 0000-0003-2107-3500

Mehmet Penpecioglu<sup>2</sup>

ORCID: 0000-0003-2107-3500

## Öz

Devlet önderliğinde yürütülen büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinin işleyişleri her zaman öngörüldüğü ve vadedildiği gibi olmayıp çatışmalar ve belirsizlikler üretiyor. Kentsel dönüşümün yönetimi ve işleyişi konusunda çok sayıda akademik çalışma olmasına rağmen; projelerin niçin yıllarca ilerlemediği ve sonuç olarak güvencesiz kentsel alanların bir parçası haline geldiği konusu daha fazla araştırılmayı hak ediyor. Bu çalışma, dönüşüm alanı ilan edildiği halde yıllarca hedeflendiği gibi dönüştürülemeyen kentsel adacıklardan yola çıkarak, dönüşümsüzlüğün ortaya çıkarttığı "beklemenin siyasetini" ve bu sürecin sosyo-politik dinamiklerini inceliyor. Türkiye'deki üç büyük metropolden üç ayrı kentsel dönüşüm sürecinin (İstanbul Kadıköy Fikirtepe, İzmir Karabağlar, Ankara Mamak Akdere) karşılaştırmalı bir çözümlemesini yaparak; kentsel dönüşümün planlanmasında oluşan kurumsal darboğazlara, siyasal çekişmelere, yasalar ve davalar üzerinden yaşanan ihtilaflara odaklanıyoruz. Dönüşemeyen kentsel adacıklarda ortaya çıkan kronik bekleme biçimlerini ortaya koyarak; Türkiye'nin kentsel dönüşüm projelerinin, küresel Güney'e için kentleşme pratikleri ile önemli benzerlikler taşıdığını tespit ediyor ve yere-özü kentleşme deneyimlerinin kuramsallaştırılmasına katkıda bulunuyoruz.

**Anahtar Kelimeler:** Kentsel dönüşüm, beklemenin siyaseti, dönüşümsüzlük, kurumsal darboğazlar, Türkiye kentleşmesi.

<sup>1</sup> Dr., University of Bern, Institute of Geography , E-mail: deniz.ay@giub.unibe.ch

<sup>2</sup> Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-mail: mpembeci@gmail.com



# Detransformation and Waiting: Institutional Bottlenecks and Precarious Spaces of State-led Urban Renewal

\*

Deniz Ay<sup>3</sup>

ORCID: 0000-0003-2107-3500

Mehmet Penpecioglu<sup>4</sup>

ORCID: 0000-0003-2107-3500

## Abstract

*State-led urban renewal has been a “modus operandi” for transforming city parts to serve various objectives, including the reproduction of the built environment, maximizing returns to real estate, or changing the socioeconomic profiles of neighborhoods. However, large-scale urban renewal agendas do not necessarily unfold as projected. This paper introduces the term ‘detransformation’ to define the socio-political nature of this multifaceted and complex process of urban change that diverges from the intended outcome and intensifies the politics of waiting. By conducting a comparative analysis of three extreme cases of urban renewal operations from three major metropolitan cities in Turkey (Fikirtepe-Kadikoy in Istanbul, Karabaglar in Izmir, and Akdere-Mamak in Ankara), we explore the inherent institutional, political, and administrative mechanisms that impede the intended redevelopment outcomes. We identify the socioeconomic and legal dynamics that lead to the institutional bottlenecks in redevelopment planning and conclude that the reckless urban renewal implementation generates exceptions to the order of formal urbanization that is mainly shaped around the politics of waiting.*

**Keywords:** *Urban renewal, politics of waiting, detransformation, institutional bottlenecks, Turkey’s urbanization.*

---

<sup>3</sup> Dr., University of Bern, Institute of Geography, E-mail: deniz.ay@giub.unibe.ch

<sup>4</sup> Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-mail: mpembeci@gmail.com

## Giriş : Dönüşümsüzlüğü anlamak için özgün bir adım<sup>5</sup>

Türkiye’de tamamlanamayan kentsel dönüşüm süreçlerinin ardındaki “muam-ma” nedir? Neden bazı dönüşüm girişimleri, dönüşümsüzlük kısır döngülerine hapsolüyor? Gösterilen ısrarlı çabalara ve harcanan özel ve kamusal kaynaklara rağmen, niçin pek çok kentsel dönüşüm projesi tıkanıyor veya başlangıçtaki hedeflerinden uzaklaşıyor? Meselenin siyasal ve toplumsal düzlemlerdeki çoklu aktör yapısı, müzakerelere ve mücadelelere konu olan karmaşık kurumsal süreçleri, “dönüşümsüzlük” olarak tanımladığımız bu olgunun gerçekleşmesinde etkili oluyor. Öte yandan, dönüşümsüzlük olgusunu doğru çözümleyebilmek, kentleşme süreçlerinin küresel Kuzey ve Güney bağlamlarındaki benzerlik ve farklılıklarına mercek tutmayı gerektiriyor. Türkiye’den dönüşümsüzlük vakalarının ardındaki dinamikleri ortaya çıkarmak ve özgün bir kuramsal yaklaşım geliştirebilmek için, küresel Güney’in kentleşme/kentsel dönüşüm deneyimlerden yola çıkmak gerekiyor.

Küresel Güney’de devlet öncülüğünde yürütülen çok sayıda kentsel dönüşüm girişimine rastlamak mümkün: Güney Afrika’da hükümetin 1999 yılında başlattığı suç oranlarını azaltmayı hedefleyen girişimi (Samara, 2005); Hong Kong’da hükümetin 2000’de başlattığı eski mahallelerde kentsel çöküntüyü fiziksel yenileme aracılığıyla ortadan kaldırma çabaları (Adams ve Hastings, 2001); Hindistan’da hükümetin 2005’de başlattığı Jawarharlal Nehru Kentsel Dönüşüm Misyonu (Maranganti, 2012; Ahuja, 2015); Brezilya’da hükümetin 2001’de onayladığı “City Statue” başlıklı yasal çerçeve (Rolnik, 2013) belli başlı örnekler olarak sayılabilir. Küresel Güney’deki tüm bu başat kentsel dönüşüm deneyimlerinde yönetsel stratejiler ve belirlenen hedefler-öncelikler farklılıklar taşısa da; ortak noktaları, devletin/hükümetin sahip olduğu öncü rol ve fiziksel yenileme aracılığıyla toplumsal ve ekonomik iyileşmenin sağlanacağına dair yaratılan beklentidir.

Türkiye, tarihsel olarak ortaya çıkan küresel Kuzey-Güney ayrışması bağlamında bir geçiş coğrafyası olarak ele alınabilir. Bu nedenle, ülke kentleşmesinin özgün yanını anlamaya yönelik herhangi bir çaba, “Küresel Güney” deneyiminden çıkan sonuçlara başvurulmadığı takdirde eksik kalacaktır. Peki “Küresel Güney”in kentleşme anlamında özgünlükleri nelerdir? Öncelikle, küresel Kuzey olarak işaretlenen ‘gelişmiş’ ülkelerde yüzyıllara yayılan modern kentleşme deneyiminden farklı olarak; küresel Güney coğrafyasında kentleşme süreci, özellikle neoliberal dönemde belirleyici bir faktör haline gelen sermayenin küreselleşmesinin de etkisiyle, birkaç on yıla sıkışmıştır (Bayırbağ, 2020). Ortaya çıkan sosyo-ekonomik dö-

<sup>5</sup> Makalemizin geliştirilmesinde önemli rol oynayan hakemlere, kuramsal çerçevenin oluşturulmasında bizlere önemli katkılar yapan değerli meslektaşımız Mustafa Kemal Bayırbağ’a çok teşekkür ederiz.

nüşüm çok daha hızlı ve karmaşık bir biçimde ilerlerken kentleşmeye yön vermesi gereken kurumsal, hukuki ve fiziksel altyapı ile mülkiyet rejiminin yeniden inşası bu hızlı dönüşümün gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla, enformel ‘çözümler’ bu bağlamda ortaya çıkarak kentleşmenin pratik ve kurumsal altyapısının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Roy 2005, 2009). Modern kentleşme için gerekli olan tutarlı bir hukuki/kurumsal düzenlemeyi hayata geçirmek, en azından başka bir ülkenin yasasını alıp hukuk sistemine ekleyerek aşılabilecek teknik bir mesele olarak görülebilir. Ancak bu hukuki/kurumsal çerçeveye sadık kalacak siyasi iradenin, siyaset yapma biçimlerinin ve bunlara temel oluşturacak devlet-toplum ilişkisinin dönüşümünün gerekliliği meselerin sosyopolitik kökenine işaret ediyor. İşte küresel Güney’de kentleşmenin özgünlüğü, önemli ölçüde burada devreye giriyor.

Sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle küresel Güney ülkelerinde devlet, erken kapitalistleşmiş küresel Kuzey ülkelere kıyasla, daha merkezi bir konumdadır. Kuzey’de devlet birincil olarak, önceden devralınmış yoğun ve kurumsallaşmış sermaye birikim sürecinin tıkanmalarını aşma rolünü üstlenir (Harvey 2005). Güney’de ise devlet kentleşmeye yasa yapıcı ve uygulayıcı rollerinin yanı sıra piyasa aktörü olarak da yön verirken, sermaye birikim sürecini başlatmak, bu süreci mekânsal olarak yayarak sermayenin alanını genişletme işlevlerini görür. Başka bir deyişle, devlet Güney’de, “sermayenin kentleşmesi” için kentsel rant üretimini başlatır veya tetikleyerek buna bir ivme kazandırır. Küresel Güney’de kentsel rant, yoksul ve dar gelirli geniş kitlelerin sosyal güvence aracı olarak görüp paylarını arttırmak istedikleri veya iddia ve inşa ettikleri yaşam alanlarını karşısında savunmak mecburiyetinde kaldıkları bir mekanizma halini alır. Dolayısıyla, Güney’de devletin yukarıdan aşağıya güçlü/otoriter müdahaleleri, aşağıdan yukarıya gelişen toplumsal talepleri/beklentileri/hareketleri etkiler ve bunların şekillenmesinde de rol oynar. Güney’de devlet sermaye birikimi için kentsel rant yaratan güçlü müdahalelerde bulunurken; toplum da bu ranttan ve yaratılan “kaynaktan” pay almak için örgütlenip müzakere edebilir veya bu müdahalelere karşı mücadele ve direniş sergileyebilir. Sonuç olarak küresel Güney’de devletin kentsel rant odaklı müdahaleleri ile toplumsal beklenti ve eğilimlerin oluşumu birbirinden izole süreçler değildir. Zamana yayılan müzakerelere dayanan bu karmaşık kentleşme biçimini çözümlenebilir için “beklemenin siyasetini” göz önünde bulundurmamak gerekiyor.

Türkiye’de kentsel dönüşüm üzerine yapılmış bir dizi değerli çalışma, dönüşüm politikasının oluşumu ve etkileri üzerine kapsamlı bir yazın oluşturdu. Türkiye’nin neoliberal birikim rejiminde kentsel dönüşüm süreçleri, yatırımcıyı merkeze koyan arz-yönlü bir yaklaşımla (Şengül, 2011; Yeşilbağ, 2016) veya devletin rolüne, yasal-yönetiş çerçevelerinin oluşturulmasına odaklanarak (Keskinok, 1997; Uzun, 2006; Balaban, 2008) açıklandı. Bunların yanında, kentsel dönüşümün toplumsal

yaşama ve kentsel mekâna etkileri üzerine çok sayıda çalışma yapıldı (Şen, 2005; Kurtuluş, 2006; Geniş, 2007; Türkün, 2014; Bektaş-Ata, 2021). Ayrıca, kentsel dönüşümdeki kurumsal süreçler, bu süreçlerde aktörler arasındaki yetki ve güç mücadelelerine odaklandı (Türkün, 2011; Demirtaş-Milz, 2013; Çavuşoğlu ve Struz, 2014; Kuyucu ve Danış, 2015; Ay, 2019). Kuyucu'nun (2018; 2020) Türkiye'de başarısız kentsel dönüşüm girişimlerini ele alan yakın tarihli öncü çalışmalarıysa, kurumsal koordinasyon eksikliği, imar/planlama mevzuatındaki çelişkiler, açılan davalar ve etkili toplumsal muhalefetin varlığını kentsel dönüşüm projelerinin tamamlanmasını engelleyen kilit unsurlar olarak ortaya koydu.

Çoğunlukla küresel Kuzey'in deneyimlerinden yola çıkan kuramlar üzerine inşa edilen bu yazın; bazı istisnalar dışında (Sakızlıoğlu 2014, Kuyucu 2018, Ay 2019, Yardımcı 2020), tamamlanmış olan ve çeşitli sonuçlar üreten projelere odaklandı. Ancak tamamlanamamış, planlama sürecinin belli bir aşamasında tıkanmış ve dönüşüm alanlarında yaşayanlar açısından mağduriyet yaratmış bu girişimlerin ardındaki siyaset, yönetsel taktikler, müzakereler ve mücadeleleri daha iyi anlamaya ihtiyaç olduğuna inanıyoruz. Bu makalemizde, tamamlanmamış, başta konulan hedeflerine ulaşamamış ve planlama sürecinin halen devam ettiği örnekleri irdeleyerek kentsel dönüşüm politikasının yarattığı bekleme hallerini ve kısır döngüleri açıklayabilecek yeni bir yaklaşım sunuyoruz.

Araştırmamızda çoklu vaka analizi yöntemini kullanıyoruz. İncelediğimiz üç vakayı belirlerken, kentsel dönüşüm sürecinin başlamasından itibaren geçen süre, dönüşüm alanlarının büyüklükleri gibi benzerliklerin yanı sıra; bu örneklerde farklı kamu kurumlarının rol almış olmasını göz önünde bulundurduk: Büyükşehir Belediyelerinin yetkisinde başlayan; ancak süreç içerisinde yetkili kurumların değiştiği Fikirtepe, Kadıköy/İstanbul ve Akdere, Mamak/Ankara örnekleri ve başından itibaren Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkisinde yürütülen Karabağlar/İzmir örneği. Bu üç örneğin karşılaştırmalı bir çözümlemesini yaparak, kentsel dönüşüm projelerini sürüncemede bırakan ve tasarlanan dönüşüm hedeflerinden uzaklaştıran kurumsal ve siyasal dinamikleri inceliyoruz.

İncelememize dayanak oluşturan temel veriler, uluslararası kaynaklı araştırmalardan derlenmiştir. Öncelikli olarak, üç örneğin planlama ve politika süreçlerine ilişkin dokümanların içerik analizi ve ulusal haber kaynaklarının taranması yapıldı. Yazarların yıllara yayılan saha araştırmalarından derlenen nitel veriler (2014 ve 2017-2018 yıllarında Karabağlar, İzmir'de; 2018-2019 yıllarında Akdere, Mamak/Ankara'da gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmeler) birleştirilerek çalışmanın bulgusal temeli oluşturuldu. Fikirtepe vakasının verileri ise mahalle dernekleri temsilcileriyle yaptığımız derinlemesine görüşmelerin deşifreleri; resmi planlama belgeleri, basılı ve görsel medya kaynaklarının taranması ile oluşturuldu.

Birincil ve ikincil verileri birleştirerek oluşturduğumuz kapsamlı veri seti, kararlı konumda yer alan siyasetçiler ve bürokratlar, yatırımcılar, dönüştürülmeye çalışılan alanlarda yaşayanlar, mülk sahipleri, meslek odaları ve mahalle derneklerinden temsilcilerin kentsel dönüşüm süreçlerine dair deneyim ve yaklaşımlarını kapsamaktadır. Bu farklı kesimler ile yapılan görüşmelerde, dönüşüm sürecine ilişkin hâkim stratejileri ve eylemleri, müzakere ve mücadele ilişkilerini, değişen koşullar karşısında farklılaşan eğilim ve beklentileri çözümlenmeye dönük sorular yöneltildi.

Yazımızın bundan sonraki ikinci bölümünde, küresel Güney üzerine gelişen yazından yola çıkarak; “dönüştürsüzlüğün” ve “beklemenin siyasetinin” kuramsal dayanaklarını ortaya koyuyoruz. Üçüncü bölümde üç ayrı kentsel dönüşüm alanının yıllara yayılan “dönüştürsüzlük” süreçlerini ortaya koyuyoruz. Dördüncü bölümde ise, bu vaka incelemelerinden elde ettiğimiz ortak ve farklılaşan bulgular temelinde, “beklemenin siyasetini” tartışıyoruz. Beşinci ve son bölümde, bulgularımızın altını çizerek, geleceğe dönük araştırmalar için önerilerde bulunuyoruz.

### **Kuramsal çerçeve: Kurumsal darboğazlardan beklemenin siyasetine**

Pek çok küresel Güney ülkesinde olduğu gibi, Türkiye’de de kentsel dönüşümün devlet öncülüğünde gerçekleşmesi hedefleniyor ve tarihsel arka plan, devletin baskın rolünün gerekçelerini ortaya koyuyor. Türkiye’de 1950’lerden itibaren benimsenen liberal ekonomi ve ticaret politikaları eşliğinde artan kırdan kente göçün hızına, konut stoğu ve kentsel altyapının yetişememesi, enformel kentleşmenin baskınlığını arttırdı. Türkiye’de 1950-1980 dönemi boyunca özellikle büyük kentlerin çeperlerinde, imarsız kamu arazilerinde gerçekleşen enformel yerleşimler, 1984 yılındaki “İmar ve Gecekondu Mevzuatı” ile birlikte kent dokusunun bir parçası olarak yasalar önünde tanınarak kamu kurumlarınınca tolere edilmesinin yolu açıldı. 1990’lı yıllar boyunca gerçekleştirilen “ıslah imar planları” ve devletin kentleşme politikasında hakimiyetini koruyan “gecekondu siyaseti”, enformel kentleşme olgusunun kentsel siyasette canlı kalmasını sağladı (Buğra, 1998; Tekeli, 2001; Şen-yapılı, 2004, İban 2020). Devlet ve yurttaş arasında müzakereleri ve klientalist ilişkileri hakim kılan bu enformel kentleşme deneyimi, çeşitli devamlılıklar ve kırılmalar ile, neoliberal birikim rejimi altında da varlığını sürdürüyor. Bir yandan, imar affi niteliğinde yeni yasal düzenlemeler devreye sokulurken; diğer yandan, kentsel mekânın piyasadaki meta değeri öne çıkartıldı (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Keskinok, 2006; Şengül, 2009).

Kentsel yenileme/dönüşüm üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, dönüşümü neoliberal politikaların ürünü olarak görme eğiliminde (Candan ve Kollu-oğlu, 2008; Lovering ve Türkmen, 2011; Penpecioglu, 2013; Eliçin 2014). Bu çalışma-

larda “neoliberal kentleşme”, kentsel hizmetlerin özelleştirilmesi, mekanların metalaştırılması ve mutenalaştırılması ile birlikte devletin düzenleyici rolünün yeniden yapılandırılmasına atıfla çözümleniyor (Kuyucu ve Ünsal 2010; Türkün, 2014; Sakızlıoğlu ve Uitermark, 2014; Alkan 2015; Kayasü ve Yetişkul, 2016; Serin vd., 2020; Uzun, 2020). Ancak, bu çalışmaların öne sürdüğü gayrimenkul rantı temelli açıklamalar ve yasal-kurumsal çerçevelerdeki değişim, sanayi devrimi ekseninde kentleşen küresel Kuzey’in bağlamı üzerine oturuyor. Erken kapitalistleşen küresel Kuzey ülkelerinde neoliberal politikaların temelinde; liberal demokratik düzenin, istikrarlı hukuk sisteminin, düzenli işleyen arazi ve konut piyasasının ve kapsamlı mekansal planlamanın önem taşıdığı varsayımları bulunuyor (Yiftachel, 2020). Ancak geç kapitalistleşen küresel Güney kentleri bağlamında bu varsayımlar geçerli değil.

Türkiye’de olduğu gibi, istikrarlı liberal demokratik sistemin bulunmadığı, hukukun üstünlüğünün ve teknik rasyonaliteye dayalı mekansal planlamanın belirleyici olmadığı bağlamda neoliberal kentleşmenin popülist (Demiralp, 2018), otoriter (Eraydın ve Tasan-Kok, 2013; Alkan 2015; Erensü ve Karaman, 2017; Geniş, 2020) ve İslami (Karaman, 2013) öğelerle desteklendiği daha önce ortaya atılmıştır. Bu çalışmalardaki önermelerin ortak noktası Türkiye’deki neoliberal kentleşmenin küresel Kuzey’deki örneklerden ayıran özellikler taşımasıdır. Türkiye’yi küresel Kuzey ile benzeştiren nokta, pek çok küresel Güney ülkesine göre daha erken ortaya çıkmış ve görece (hukuki-kurumsal anlamda) oturmuş bir planlama geleneğine ve formel siyasi temsil/hak arama mekanizmalarına sahip olmasıyken; devletin refah üretimindeki ve paylaşımındaki merkezi rolü ve buna ilişkin toplumsal beklentilerin yüksekliği (dolayısıyla hukuki-kurumsal bağlamın müzakereye açıklığı) açısından Güney’e daha yakın olduğunu düşünüyoruz. Türkiye’de ilkesel olarak formel bir hukuk/kurumsal düzen var olsa bile, pratikte hakların yasa önünde tanınması ve projelerin mevzuata uygun şekilde uygulanması açısından düzensiz sonuçlar ortaya çıkıyor. Kimi örneklerde “başarılı” (tamamlanmış) dönüşüm projeleriyle karşılaşılırken, kimi örneklerde tıkanma olgusu görülüyor; kimi örneklerde politika süreçleri sorunsuz ilerlerken, kimi örneklerde ise siyasa felci yaşanıyor.

Türkiye’de tamamlanamayan ve sürüncemede kalan kentsel dönüşüm girişimlerini, “dönüşümsüzlük” örnekleri olarak kavramsallaştırmayı öneriyoruz. Özellikle son 10 yıldır, hükümetin onayıyla resmileşen kentsel dönüşüm alanı ilan, devlet/hükümet önderliğindeki dönüşüm süreçlerinin resmi başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ancak, üst ölçekli mekansal planlara uygun dönüşüm projeleri geliştiril(e)memesi; müteahhitler ve mülk sahipleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar; planlara karşı açılan davalar; projelerin finansmanında ortaya çıkan sorunlar ve yaşanan yerinden edilme süreçleri nedeniyle dönüşüm girişimlerinin duraklaması-

tıkanması çokça gözlenen çarpıcı bir olgu halini almıştır<sup>6</sup>. Bir yerleşim alanı resmi olarak “dönüşüm alanı” ilan edilmesine rağmen, kentsel dönüşüm süreci belirsizliklerin hakimiyetinde şekillenebiliyor. Bu belirsizliklerin çoğunlukla devlet içerisindeki karar-alıcılar tarafından yaratıldığını; devlet ve yurttaş arasında bir “bilgi asimetrisi” oluşturarak dönüşüm alanlarında yaşayan yurttaşı mağdur edebilen sonuçlar ürettiğini vurgulamak gerekiyor (Kuyucu, 2013; Ay, 2019; Penpecioglu vd., yakında yayınlanacak). Belirsizliğin kaynağını oluşturan başlıca unsurlar, dönüşümün hedefi ve ne zaman başlayacağı; dönüşümün nasıl uygulanacağı ve hangi yasal-yönetmelik araçların kullanılacağı; dönüşüm sürecinde mahallede yaşayanların nasıl bilgilendirileceği; şeffaflığın ve katılımın nasıl sağlanacağı ve yaşayanların hak sahipliğinin nasıl tanımlanacağı konularıdır. Kentsel dönüşüm alanlarında yaşayanlar, adil ve tutarlı kararlar ile yönlendirilmenin aksine, dağınık, çatışmalı ve kaotik bir politika ekosistemi içerisinde çoklu belirsizlikler ile yüzleşebiliyor (Penpecioglu vd., yakında yayınlanacak).

Böylesine dağınık ve belirsizlikler üreten bir politika bağlamında “beklemek” baskın bir deneyim olarak karşımıza çıkıyor. “Beklemenin siyaseti” ilk olarak 2000’li yıllarda Hindistanda genç işsizler üzerine yapılan bir çalışma kapsamında geliştirilmiştir (Bknz. Jeffrey, 2008). Daha sonrasında bu kavram küresel Güney üzerine odaklanan çok sayıda araştırma kapsamında kullanılmıştır. Bunlara paralel biçimde, biz de, bu kavramsal çerçevenin günümüz Türkiye’inde kentsel dönüşüm/dönüştürsüzlük olgusunu irdelemek için çözümleyici olanaklar sunduğunu düşünüyoruz. Öte yandan, elbette ki yurttaşın “bekleme deneyimi” sadece günümüzdeki kentsel dönüşüm örnekleri ile sınırlı değil. Geçmişte, farklı tarihsel dönemlerde Türkiye kentlerinin dönüşümünde bekleme deneyimi vardı ve bunlar çeşitlenen/farklılaşan siyasal ve toplumsal dinamiklerle biçimlendi. Ancak geçmişe dönük tarihsel bir analiz bu makalenin kapsamını dışındadır.

Lefebvre’e (2002) göre beklemek modern gündelik hayatın belirgin özelliklerinden biri. Özellikle devlet bürokrasinin derinleşmesi ve kentlerin kalabalıklaşmasıyla birlikte gündelik hayatın mekanları içerisinde beklemek daha da sıradanlaşmıştır (Cordbrige, 2004). Ancak beklemenin eşitsiz bir coğrafyası var. Jeffrey’nin (2008) “kronik bekleme” olarak tanımladığı ve insanların yıllar, belki de bütün hayatları boyunca beklemek durumunda kaldığı örnekler özellikle küresel Güney bağlamında gözlemleniyor. Uluslararası göçmenlerin, kamplarda veya gözetli merkezle-

<sup>6</sup> Kentsel dönüşüm alanı ilan edildiği halde yukarıda belirtilen çeşitli nedenlerle “dönüştürsüzlük” örnekleri haline gelen pek çok vaka vardır. Bursa’nın Osmangazi ilçesindeki Akpınar-1050 Konutlar (Ay 2019); İzmir’in Bayraklı ilçesinde Cengizhan, Alparslan ve Fuat Edip Baksı mahalleleri (Ay 2016); Gaziantep ilçesinde Aktepe ve Emrez mahalleleri; İstanbul’un Güngören ilçesinde Tozkoparan mahallesi gibi örnekler sıklıkla yerel ve ulusal medyanın gündemine taşınmıştır. Bu örnekler dışında başka birçok örnek sıralamak mümkündür.



rinde göçmen statülerinin belirlenmesi için yaşadıkları bekleme deneyimlerinden yola çıkarak Bayart (2007) beklemenin “madun” deneyiminin temel yapıtaşlarından biri olduğunu ortaya koyuyor. Madun kesimler, belirsizlik biçiminde tezahür eden zamansal-mekansal bir sıkışma içine hapsolabiliyor. Kronik bekleme üzerine gelişen yazının özellikle küresel Güney örneklerinden araştırmalar yoluyla oluşması şaşırtıcı değildir (Appadurai, 2001; Bayart, 2007; Jeffrey vd., 2008).

Kronik beklemeye biçimlerini ortaya çıkaran erteleme, geciktirme ve engel olmanın bir yönetim taktiği olarak kullanıldığına işaret ederek “beklemenin siyasetini” kavramsallaştıran çalışmalar karşımıza çıkıyor (Yiftachel, 2009; Oldfield ve Greyling, 2015; Joronen, 2017). Hindistan’daki işsiz/iş bekleyen kitleleri araştıran Jeffrey’e (2008) göre kronik beklemenin dört temel biçimi var: (1) artık zaman; (2) artan endişe; (3) kayıp zaman, (4) panik ve eylemsizlik. “Artık zaman”, ne zaman biteceği bilinmeyen, bir şeylerin olması beklenen sonsuz bir askıda kalma hali anlamına gelirken; “artan endişe”, korku veya yüksek beklentilerle duyulan kuvvetli isteğin şimdiki zaman algısını aşındırarak yarattığı eksiklik ve güvensizlik hissi olarak tanımlanmaktadır. “Kayıp zaman”, bekleme süresinin uzamasıyla endişenin artması ve geride kalmışlık algısına; “panik ve eylemsizlik” ise, aciliyet algısının ve kriz beklentisinin ortaya çıkarttığı paniğin beklenmedik şekilde eyleme geçme yetisini köreltmesine işaret etmektedir. Bu kronik bekleme biçimleri birbirini takip edebileceği gibi, birbiriyle içiçe geçmiş şekillerde de yaşanabiliyor (Jeffrey, 2008).

Kentsel dönüşüm süreçlerinin zamansallığını inceleyen ve mekan analizlerine zamansallığın siyasetini entegre eden çalışmalar küresel Kuzey bağlamında da ortaya atılmıştır (Raco vd. 2008, Wallace 2015, Moore-Cherry ve Bonnin 2020). Ancak bu örneklerde öne çıkan zamansallık, kentsel dönüşüm süreçlerinin ve uygulanan projelerin sonuçlarının farklı gruplar üzerindeki etkilerinin ortaya konması için bir başka önemli boyut olarak ele alınıyor. Beklemenin siyasetine odaklanan yazını oluşturan çalışmaların sağladığı teorik katkı ise kronik beklemenin başlı başına politik deneyim olarak tanımlanarak, sistematik olarak ortaya çıkan yönetsel bir taktik olduğu iddiasının bulgularla desteklenerek geliştirilmesi oluyor.

Beklemenin siyasetini kentleşme bağlamında inceleyen Joronen (2017) İsrail yönetimindeki belediyelerinin, Filistin halkının imar ve inşaat izinlerini sistematik olarak bekleterek onları güvencesiz mekanlara sıkıştırdığını ve bunu bir “kolonyal yıldırma ve kontrol taktiği” olarak kullandığını ortaya koyuyor. Beklemenin mekansallığının ortaya konduğu diğer çalışmalar ise, Güney Afrika’daki “apartheid rejimi” sonrasında, sosyal konut projelerini bekleyen kent yoksullarının, enformel çalışma ve yerleşim alanlarına sıkışan deneyimlerini, yurttaşlık ve kent haklarının pratik karşılığı ve beklemenin mikro-siyaseti olarak inceliyor (Oldfield ve Greyling, 2015; Mujere, 2019; Pakleppa, 2019). Bekleten kamu kurumları ve bekletilen yurttaş-

ların gündelik mekansal deneyimlerini inceleyen bu çalışmaların bir diğer ortak noktası da, birey deneyimlerine odaklanan etnografik çalışmalar olmaları. Mevcut yazında beklemenin makro-siyasetini ve bunun yarattığı sosyal ve mekansal koşulları inceleyen bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışmamızla, beklemenin siyasetinin mekansallığını tartışan yazına, politika analizi yaklaşımını getirerek; kamu otoritesi, yatırımcı ve dönüşüm alanlarında yaşayan yurttaş arasında şekillenen kentsel dönüşüm projeleri bağlamında beklemenin makro-siyasetini inceleyerek katkı sağlıyoruz.

Beklemeyi, karar-alıcıların yurttaşlar üzerinde hakim kıldığı bir “umut üretme siyasetinin” aracı ve sonucu olarak da düşünmek mümkün (Lindroth ve Sinevaara-Niskanen, 2019; Bayırbağ vd., yakında yayınlanacak). Kentsel dönüşümde toplumsal taleplerinin karşılanacağına dönük beklentiler yaratmak, yurttaşın karar-alıcıları destekleyerek umut içerisinde beklemesini sağlarken; bekleme sürecinin uzaması ise, umudu zayıflatarak mağduriyet hissini güçlenmesine neden oluyor. Türkiye’de kentsel dönüşüm bağlamında çeşitlenen biçimlerde beklemeyi gözlemliyoruz: Dönüşüm alanında yaşayanlar dönüşüm projesi hakkında bilgilendirilmeyi bekler; proje geliştirilmesini bekler; mahallede yaşayanlar ve meslek örgütleri itiraz için planların askıya çıkmasını bekler; planlara dava açıldıysa proje yürütücüleri mahkemenin kararını bekler; planlar onaylanırsa mahalledeki mülk sahipleri yıkımı bekler; yeni inşaatlar başladıysa inşaatın bitmesini bekler. Tüm bu bekleme döngüsü, bu duruma mahkum olanlar için maddi ve psikolojik maliyetler yaratmanın yanında, toplumsal bölüşüm ilişkilerinde (mekansal) adaletsizlikler üreten bir mekanizmaya dönüşüyor.

İddialı ve büyük ölçekli pek çok kentsel dönüşüm projesinin sistematik olarak duraklamasını veya “rafa kalkmasını”, Kuyucu (2018; 2020) kurumsal koordinasyon eksikliğine neden olan unsurlar temelinde açıklıyor. Bu açıklamaya göre, kurumsal koordinasyon eksikliğinin uygulamadaki karşılığı, yerel ve merkezi yönetimler arasındaki siyasi çekişme, karmaşık yasal çerçeve ve bu koşulların sonucu olarak yükselen toplu itirazlar ve açılan davalar olarak özetlenebilir. Merkezi yönetim tarafından birbiri ardına yayınlanan “uygulama yönetmelikleri” ile karmaşılaşmaya devam eden yasal çerçeve ile iktidar ve muhalefet partileri arasındaki çekişmenin yerele yansıması, Türkiye’de pek çok kentsel dönüşüm projesini olumsuz etkilemiştir (Kuyucu ve Danış, 2015; Kuyucu, 2018; Ay, 2019). Kuyucu (2018; 2020) kentsel dönüşümün tıkanma sebeplerinden biri olarak “etkili toplumsal muhalefet ve dava yoluyla hukuki mücadele” süreçlerine vurgu yapıyor. Resmi olarak planlama sürecine davet edilmeyen yurttaş, itirazını dava yoluyla ifade ediyor; yerel ve merkezi yönetim arasındaki çekişmenin yarattığı siyasi boşluktan da yararlanarak örgütleniyor (Ay, 2019). Kuyucu’nun (2018; 2020) kurumsalcı analizi, dava

süreçlerini, yasal-yönetmelik düzenlemelerin istikrarsızlığını ve bunların etkilerini kapsamlı biçimde ortaya koyuyor; ancak tüm bunların ardındaki siyasal dinamikleri ve dönüşümsüzlüğe maruz kalan yurttaşın toplumsal yatkınlıklarını açıklamakta yeterli olmayabiliyor.

Bu makaledeki temel argümanımız şudur: Türkiye’de dönüşüm alanı ilan edilmiş kentsel adacıklarda yaşayanlar için ortaya çıkan kronik bekleme süreçleri, tıkanan kentsel dönüşümde beklemenin siyasetini hakim kılıyor. Kentsel dönüşüm, bu tür örneklerde, tüm taraflar için bir kaybet-kaybet senaryosu üretiyor. Dönüşümsüzlük, bu projelere zemin sağlayan yasal-kurumsal çerçevenin içindeki tutarsızlık ve boşluklardan çok, bu projelerin yarattığı beklentiler ve verebildikleri arasındaki mesafenin tetiklediği çatışmalı müzakere nedeniyle; özellikle de bu mücadelenin mevcut yasal-kurumsal çerçeve içindeki çatlaklar üzerinden yürütülmesiyle ortaya çıkıyor. Özetle, dönüşümsüzlük hukuki sistemin evrensel aksaklığından çok dönüşüm süreçlerinin siyasal müzakere ve pazarlığa açık olmasından kaynaklanıyor ve çatışmalı işleyen, kaybet-kaybet mantığını hakim kılan beklemenin siyasetinin bir ürünü haline geliyor. Bu siyasetin mantığını anlayabilmek ve kentsel dönüşümün taraflarının izlediği strateji ve taktikleri çözümlenebilmek için, Jeffrey’in (2008) önermiş olduğu dört farklı bekleme biçiminin yol gösterici olacağını ileri sürüyoruz.

Dönüşümsüzlüğün toplumsal ve mekansal sonuçlarını kavrayabilmek için, dönüşüm alanlarında yaşayan yurttaşın deneyimine ve karar-alıcılarla kurulan ilişkiye daha yakından bakmak ve bunların siyasal anlamını çözümlenmek gerekiyor. Örneğin, yukarıdan aşağıya dayatılan projeleri dava açarak belirsiz bir süre için durdurma kapasitesinin mahalle ölçeğinde geliştirilmesi siyasal bir kazanım olmanın yanı sıra; mahalleliler için artan endişe ve kayıp zaman biçimlerindeki kronik bekleme süreçlerine de dönüşüyor. Dönüşümü mümkün kılacak imar planlarının idare mahkemelerince, çoğunlukla planlama mevzuatına uygun olmamak gibi teknik nedenlerle iptali, kentsel dönüşüm baskısını ortadan kaldırmıyor; aksine, bu baskıyı sadece öteliyor. Bütün bu faktörlerin yanı sıra, gerçek anlamda deprem riski altındaki yerleşim alanlarında çeşitli nedenlerle tıkanan dönüşüm süreçleri, mahalleliler arasında panik ve eylemsizlik yaratarak bir başka kronik bekleme sürecine de zemin hazırlıyor. Öte yandan, tüm bunlar, Türkiye’nin kentsel dönüşümde küresel Güney kentleşmesiyle kurduğu benzeşimleri açığa çıkarıyor. Kentsel dönüşümde bekle(t)mek, bir yandan siyasal iktidar için umut üretme siyasetinin bir aracı iken; diğer yandan bekleme süreci uzadıkça yurttaş kısır döngülere hapseden mağdur edici bir siyaset halini alıyor. Sıradaki bölümde, beklemenin siyasetinin hakim olduğu üç farklı kentsel dönüşüm projesinde ortaya çıkan kurumsal darboğazları, bunların nedenlerini ve ortaya çıkan kronik bekleme biçimlerini irdeliyoruz.

## **Kentsel dönüşümün kurumsal darboğazları: Vaka incelemeleri**

Makalemizde üç vaka üzerinden, kentsel dönüşümün farklı aşamalarda duraksadığı durumları ve bunların hakim kıldığı çeşitli kronik bekleme biçimlerini inceliyoruz. İlk olarak, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde bulunan, Fikirtepe ve çevresindeki 134 hektarlık dönüşüm alanıyla ilgili bulguları paylaşıyoruz. Fikirtepe, farklı yasal çerçeveler denenmek suretiyle, 2005 yılından beri dönüştürülmeye çalışılan geniş bir alan. Halihazırda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan kentsel dönüşüm süreci, kurumsal darboğazları ve farklı bekleme biçimlerini anlamak için zengin bir örnek. İkinci olarak, İzmir'in Karabağlar ilçesindeki 15 mahalleyi kapsayan 540 hektarlık oldukça büyük bir alanda, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yürüttüğü ve 2012 yılından beri süregelen; ancak Bakanlık ve mahalle dernekleri arasında siyasi bir inatlaşma şeklinde tezahür eden dönüşüm sürecini inceliyoruz. Son olarak, Ankara'nın Mamak ilçesindeki Akdere Mahallesi'nde 2000'lerin başından beri Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin gündeminde olan; ancak bütüncül bir dönüşüm projesi yapılamayıp, 2012 sonrasında piyasa öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılan parçacıl dönüşümü ele alıyoruz.

Her üç dönüşüm alanında, yerleşimlerin tarihsel oluşumu ve sosyo-ekonomik yapıları benzerlikler gösteriyor. 1960'lardan itibaren göç ve gecekondulaşma süreçleriyle içiçe şekillenmiş bu yerleşim alanları, özellikle 1980'lerden itibaren ıslah imar planlarıyla gecekondu dokusunun kısmen yenilendiği, genel anlamda göç-gecekondulaşma döngüsü ile biçimlenmiş ve günümüze kadar göçmenler ve kent yoksullarının yoğunluklu olarak yerleştikleri mahalleler olmuşlardır. Bu vakaları seçmemizin sebebi, benzerliklerinin yanı sıra, taşıdıkları farklılıklar nedeniyle dönüştürsüzlüğe yol açan kurumsal darboğazları ve yıllara yayılan beklemenin siyasetini anlayabilmek için zengin olanaklar sunmalarıdır. Her üç vaka üzerine bulgularımızı paylaşırken; öncelikle dönüştürsüzlüğün arka planını ve alanlardaki mevcut durumu; sonrasında dönüştürsüzlüğe neden olan kurumsal darboğazları ve son olarak da ortaya çıkan kronik bekleme biçimlerini ortaya koyacağız.

### **Fikirtepe Kadıköy, İstanbul**

#### **Dönüştürsüzlüğün arka planı**

Fikirtepe'deki kentsel dönüşüm süreci 2005 yılında, Kadıköy merkez ve E-5 otoyolu ara bölgesindeki nazım imar planlarının İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce onaylanması ile başladı. 134 hektar büyüklüğünde ve 4 mahalleyi kapsayan bu alan, ilk olarak "özel proje alanı" ilan edildi. Kentsel dönüşümün hükümet politikalarında ağırlık kazanmasıyla birlikte; 2007 yılında, Fikirtepe "kentsel dönüşüm alanı" ilan edildi. 2011 yılında, Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan uygulama imar planına göre afetlere dayanıklılık ve sosyo-ekonomik entegrasyon, dönüşüm projesinin hedefleri arasına girdi (Akın ve Türkün, 2019). 2013 yılında, dönüşüm alanının yasal dayanağı bir kere daha değişerek bu sefer de 6306 sayılı kanun kapsamında ve Bakanlar Kurulu onayı ile "riskli alan" ilan edildi. 2017 yılına gelindiğinde, Fikirtepe'deki planlama yetkisi "uygulama sürecinin daha sağlıklı ve hızlı gelişmesi için", Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na aktarıldı (Ünver ve Suri, 2020). Buna göre, planlama aşamasında dönüşümün yasal dayanağı 2005'ten 2017'ye kadar üç temel şekilde değişirken; proje alanındaki idariyet yetki de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na geçmiş oldu.

### **Dönüşüm alanındaki mevcut durum**

Fikirtepe'deki proje alanı 61 yapı adasına bölünmüş ve bunun sonucunda proje alanındaki bütünlük ortadan kaldırılarak paydaşların karşılaştığı problemler de çeşitlenmiştir. Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Derneği'nin (Fikentder) paylaştığı bilgilere göre, 2019 Haziran ayı itibarıyla proje yapı adalarının yalnızca dörtte birinde (16 proje adasında) projeler tamamlanıp yeniden yerleşim başlamışken, proje alanının yarısına yakınında (28 proje adasında) halen konutlar boşaltılmamış ve yıkılmamış durumdadır (FikirtepeHaber, 2019). Geriye kalan yedi proje adasında inşaat devam ederken, 10 proje adasında ise yıkımlar gerçekleşmiş; ancak dönüşüm adına başka bir somut adım atılmamıştır. Kentsel dönüşümün dört farklı aşamasının da Fikirtepe'de yaşanmakta olduğunu görüyoruz: (1) yıkılmamış ve boşaltılmamış yapılar, (2) boşaltılmış ama yıkılmamış yapılar, (3) yıkılmış ancak yeni inşaata başlanmamış alanlar ve (4) yeni inşaatlar tamamlanıp yeniden yerleşimin başladığı alanlar bulunuyor. Bu çeşitlilik, Fikirtepe bağlamında gerçekleşen kronik bekleminin farklı biçimlerinin birbirine paralel ve bazen de birbirleriyle kesişen şekillerde yaşanmasına yol açıyor.

### **Dönüşümsüzlüğün kurumsal darboğazları**

Fikirtepe dönüşüm alanında hakim olan parçalı yapı, dönüşümsüzlüğe neden olan kurumsal darboğazları da çeşitlendiriyor. 15 yıldır süregelen

dönüşümsüzlükte, Kuyucu'nun (2018; 2020) belirttiği imar/planlama mevzuatındaki boşluklar ile hukuki ve kurumsal karmaşa faktörlerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Fikirtepe örneğindeki tıkanmada, bu iki faktörün dışında, değişen makro-ekonomik dengeler ve inşaat sektöründeki denetleyici ve düzenleyici mekanizmaların eksikliğinin de etkisi var. Özellikle, "boşaltılan ancak yıkılmayan", "yıkılan ancak yeni inşaatın başlamadığı" ve "inşaatın başladığı ancak yarım kaldığı" proje adalarındaki darboğazın kaynağı, idari ve finansal açıdan yetkin olmayan birçok yüklenici firmanın Fikirtepe'deki dönüşüme katılmasına engel olacak herhangi bir yasal düzenlemenin bulunmaması. Ekonominin yapısal kırılmasının tetiklediği kriz ile birlikte inşaat maliyetlerinin artması; proje alanında verilen emsallerin siyasi baskı sonucu düşürülmesi; tüm bunların azalan kârlılık ile birleşmesi sonucunda, bazı yüklenici firmalar iflas etti. Hak sahiplerine vad edilen konutların inşasının yarım kalmasının yanı sıra; evlerinden olan mahalle halkının 6306 sayılı kanuna göre yasal hakları olan kira desteği de kesildi (Olcan, 2019).

### **Kronik bekleme biçimleri: Bakanlık, yurttaş, belediye**

Fikirtepe'deki dönüşümsüzlüğün hakim kıldığı beklemenin siyaseti, merkezi yönetim/bakanlık, mahallede yaşayanlar, yerel yönetim ve yüklenici firmalar arasındaki ilişkinin seyrini belirliyor. Merkezi yönetimin yıllar içinde Fikirtepe'deki dönüşüm için verdiği mesajlara bakıldığında; sürekli yinelenen bir "dönüşüm müjdesi" söylemi hakim (Anadolu Ajansı 2016; Anadolu Ajansı, 2014). Mevcut durumda yıllardır somut bir ilerleme sağlanmadığı dikkate alındığında; projenin sorumluluğunu taşıyan devlet kurumu olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın oluşun koşullar sebebiyle eylemsizliği bir kronik bekleme biçimi olarak sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Hükümetin siyasi çıkarları ve iktidar çevrelerine yakın inşaat şirketlerinin hükümet ile örtüşen ekonomik çıkarları düşünüldüğünde; Fikirtepe'deki durumun bir tür "çözumsuzlük" haline hapsediği görülüyor (Olcan, 2019). Bu çözümsüzlük halinin aynı zamanda sorumlularından biri olan hükümet, girişimleri "başarısız" oldukça, dönüşüm için kurumsal ve gerçekçi bir senaryo üretmekten uzaklaşıyor. Bu açıdan, bir tür "eylemsizlik" hali içerisine sıkışıyor. Mevcut ekonomik kriz koşullarının ve gayrimenkul rantı önceliğini terk etmenin siyasi sonuçlarını göze alamamanın da; bu eylemsizlik halinde etkili olduğu söylenebilir.

Dönüşümsüzlüğün yarattığı güvencesizliği en yoğun yaşayanlarsa yine Fikirtepeliler. Kentsel dönüşümü 15 yıldır bekleyen mahalleli, bu süreçte

tabandan örgütlenerek haklarını savunmak ve mağduriyetlerini duyurmak için çeşitli mahalle dernekleri kurdu (Fikentder, Fidem, Fikirder ve Yenifikirder). Mahalle derneklerinin temel faaliyetleri olarak kamuoyunu Fikirtepe’de yaşanan süreçle ilgili bilgilendirmek; hükümet ve belediye ile görüşmeler yaparak çözüm taleplerini aracısız dile getirmek ve bu yolla siyasi baskı oluşturmak; protesto ve eylemler düzenleyerek kamuoyu desteği sağlamak sayılabilir. Bu açıdan, Fikirtepeliler’in kronikleşen bekleme deneyimlerini pasif özneler olarak yaşamadıkları görülüyor<sup>7</sup>. Ancak mahallelilerin tüm faaliyetlerine ve mücadelelerine rağmen; Fikirtepe’deki dönüşümsüzlük hali devam ediyor. Bu açılardan, Fikirtepeliler’in kronik bekleme süreçleri Jeffrey’nin (2008) tanımladığı artık zaman ve artan endişeyle örtüşüyor: Fikirtepe’liler, dönüşümsüzlüğün ortaya çıkarttığı maddi sıkıntılarla birlikte artan endişe içerisinde öngörülemez bir kentsel dönüşümü bekliyorlar.

Dönüşümde yetkinin Bakanlıkta olmasına rağmen; mahalle dernekleri, Bakanlık yerine İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ni sürecin yönetiminde ve dönüşümün gerçekleştirilmesinde birincil muhatapları olarak görmeyi talep ediyorlar (Bektaş, 2020). 2017 yılına kadar Büyükşehir Belediyesi’nde olan dönüşüm yetkisinin, değişen siyasi dinamiklere rağmen yeniden Büyükşehir Belediyesine verilip verilmeyeceğini öngörmek şu an için mümkün değil. Ancak, Fikirtepeliler, İstanbul Büyükşehir Belediyesi iştiraki KİPTAŞ’ın inşaatların tamamlanması için devreye girmesini talep ediyor (Bektaş, 2020). Büyükşehir Belediyesinde 2019 Haziran ayında gerçekleşen yönetim değişikliği ve yönetime gelen siyasal partinin değişmesi göz önüne alındığında; mevcut koşullarda yerel yönetim açısından kronikleşmiş bir bekleme halini tanımlamak henüz mümkün değil.

## **Karabağlar, İzmir**

### **Dönüşümsüzlüğün arka planı**

Karabağlar’da kentsel dönüşüm alanı, 15 mahalleyi kapsayan, 540 hektar büyüklüğünde bir alan. Karabağlar’da dönüşüm ilk olarak, İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin alanı kentsel dönüşüm ve rehabilitasyon alanlarından biri olarak belirlemesiyle gündeme geldi. İzmir Büyükşehir Belediyesi, 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesine dayanarak yenilemeyi gerçekleştirmek için merkezi yönetimden onay beklerken; Bakanlar Kurulu kararı ile Aralık 2012’de bu alan

<sup>7</sup> İstanbul Gülsuyu-Gülensu mahalleleri üzerine yapılan önemli bir çalışma bu tespitimizi destekleyen başkaca veriler sunuyor. Özdemir ve Eraydın (2017) bu mahallede yaşayanların bekleme sürecini pasif değil aktif ve örgütlenen özneler biçiminde geçirdiğini ortaya koyuyor. Kentsel dönüşüme karşı bu mahallelerde gelişen hareket, mülkiyet temelli parçalanmalara rağmen, kolektif amaçlar üzerinde ısrar ederek örgütlenmeyi ve dayanışmayı sağlayabiliyor.

6306 sayılı kanun kapsamında riskli alan ilan edildi ve dönüşüm yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verildi. Böylece yerel yönetim, Karabağlar'daki kentsel dönüşümde devre dışı bırakıldı (Ay, 2016). Bir anlamada, Karabağlar'daki dönüşüm konusunda en başından beri yerel ve merkezi yönetim arasında siyasi rekabet temelli bir çekişmeden söz etmek mümkün. Bakanlık dönüşüm projesini geliştirmesi ve alandaki mülk sahipleriyle uzlaşması için 2014 yılında özel bir şirketle anlaştı; ancak proje alanında yaşayan mahallelinin sürecin şeffaf ve güvenilir bir şekilde ilerlemediğini düşünmesi neticesinde, Bakanlığın yetkilendirdiği şirket mahalle halkı ile uzlaşma sağlayamadı. Bu süreçte, yerelde örgütlenme girişimlerini başlatan mahalle halkı; Karabağlar Kentsel Dönüşüm Hak Arayanlar Derneği'ni kurdu ve bu dernek aracılığıyla dönüşüme ilişkin taleplerini kolektif biçimde savunmaya başladı (Bektaş-Ata, 2021).

### **Dönüşüm alanının mevcut durumu**

2012'den beri dönüşüm alanı ilan edilmiş olan Karabağlar'daki 15 mahallede dönüşüm hala planlama aşamasında. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, dönüşüm alanını etaplara bölerek her bir etap için ayrı nazım ve uygulama imar planları hazırlıyor. 540 hektarlık dönüşüm alanının 364 hektarı için henüz bir planlama çalışması yapılmadı. Mahallede yaşayan yurttaşlar, askıya çıkan nazım ve uygulama imar planlarına yasal süre içinde Şehir Plancıları Odası'nun ve Çağdaş Hukukçular Derneği'nin sağladığı teknik destek ile itiraz ederek; planların iptali ve yürütmenin durdurulması talepleri ile Bölge İdare Mahkemelerine başvurular.

Kentsel dönüşüm alanında yaşayan yurttaşlar kurdukları mahalle derneğiyle, her iki etap için hazırlanan nazım ve uygulama imar planlarına toplam 6 kere dava açtı ve bu planlar mahkeme kararlarıyla iptal edildi (Evrensel, 2020a). Öte yandan, Bakanlığın planlama çalışmalarına COVID-19 pandemisi sürecinde dahi devam ettiği görülüyor (İzmir Valiliği, 2020). Karabağlar Mahalleler Birliği'nin 26 Nisan 2020 tarihli çağrısına göre; 1. etap alanı için daha önce itiraz edilen ve 7. kez askıya çıkan planlara dava açmak ve 8. kez askıya çıkan planlara itiraz etmek için gönüllü avukatların ve şehir plancılarının desteği ile dava ve itiraz dilekçeleri hazırlanmış ve mahalle derneklerinde yurttaşların imzalarına açılmıştır (Karabağlar Mahalleler Birliği, 2020). Temelde kentsel dönüşümüne karşı olmadıklarını belirten mahalle dernekleri temsilcileri, Bakanlığın dönüşüm adına sunduğu planlara itiraz etmelerinin siyasi gerekçesi olarak kendilerinin sürece dahil edilmemesini; teknik gerekçesi olarak da, dönüşüm alanının etaplara bölünerek planlama ısrarının mahalledeki sosyal yapıya ve mekansal



dokuya zarar vereceğini ve kendilerine önerilecek konutların nerede olacağını belirsizliğini gösteriyorlar.

### **Dönüşümsüzlüğün kurumsal darboğazları**

Karabağlar'daki dönüşümsüzlüğün çıkış noktasında, merkezi ve yerel yönetim arasındaki siyasi çekişme bulunuyor. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanarak kentsel dönüşümü gündemine almış olmasına rağmen; Bakanlığın alanı Afet Yasası olarak bilinen 6306 sayılı kanuna göre dönüşüm alanı ilan etmesi ve yetkiyi de yerel yönetime devretmemesiyle; 2012'nin Aralık ayında başlayan dönüşüm süreci, 2020 itibarıyla hala başladığı noktada. Yerel yönetimin sürecin parçası olamaması ve merkezi yönetimin yereldeki ihtiyaç ve talepleri etkin biçimde değerlendirememesi sonucunda; dönüşüm alanında bir siyasi boşluk ve kurumsal karmaşa doğuyor. Mahalle ölçeğinde tabandan örgütlenerek, mahalleler arası koordinasyon sağlanması ve meslek odalarından alınan teknik destek ile güçlenen mahalle derneklerinin, kentsel dönüşüm(süzlük) bağlamında oluşan siyasi boşluğu doldurmakta kısmen etkili olduğu söylenebilir.

Diğer pek çok proje alanında olduğu gibi; dönüşüm alanında yaşayan yurttaşlar, konutların ve altyapının yenileneceği bir projeye karşı değiller ve dönüşümün gerekli olduğuna inanıyorlar. Ancak dönüşümün bir dayatma şeklinde yürütülmeye çalışılmasına temel bir siyasi itirazları var. Bu itirazlarına siyasi temsil sağlayabilecek bir resmi platformun ya da yönetsel mekanizmanın bulunmaması sebebiyle, yasal prosedürü izleyerek askıya çıkan planlara teknik dayanaklarla İdare Mahkemelerinde iptal talebiyle dava açmak ellerindeki tek muhalefet aracı olarak işlev görüyor. Bir başka deyişle, dönüşüm alanında yaşayan yurttaşların örgütlü mücadelesi ve direnişi, alandaki dönüşümsüzlüğün planlama aşamasında tıkanmasına yol açıyor. Bakanlığın planlarına mahalle derneklerinin itirazı, açtıkları davalar ve mahkemelerin iptal kararları, sonrasında ise Bakanlığın eski planları değiştirmeden yeniden onaylaması, dönüşümsüzlüğün bir kısır döngü ve süregiden bir bekleme süreci halini almasına sebep oluyor (Evrensel, 2020b).

### **Kronik bekleme biçimleri: Mahalle dernekleri ve bakanlık**

Karabağlar'daki dönüşümsüzlüğün hakim kıldığı beklemenin siyaseti merkezi yönetim/Bakanlık ve mahalle dernekleri/yurttaşlar arasındaki ilişkinin seyrini belirliyor. Fikirtepe örneğinde de olduğu gibi, merkezi yönetimin yıllar içinde Karabağlar'daki dönüşüm için verdiği mesajlarda "dönüşüm için düğmeye basıldı" söylemi hakim (İzmir Valiliği, 2016). Bakanlığın ısrarla dönüşümü başlatma çabası ve birbiri ardına hazırladığı planlara hukuki yollardan

direnen ve projelendirme aşamasına geçilmesine engel olan yurttaşların 2012'den beri süregelen bekleme deneyiminin, Jeffrey'in (2008) tanımladığı artık zaman kavramına uyduğu söylenebilir. Kentsel dönüşümün planlanması sürecinde Karabağlar'da yaşayan ve mahalle dernekleri aracılığı ile örgütlenmiş yurttaşlar, esasında, dönüşümün planlanmasında muhatap alınmayı bekliyorlar. Bu bekleme sürecinde de, ellerindeki tek araç olan hukuki itiraz haklarını kullanarak şeffaf ve kapsayıcı planlamayı bekledikleri, ne zaman biteceği bilinmeyen, "sonsuz bir askıda kalma" halini deneyimliyorlar.

Karabağlar'daki beklemenin siyasetinde diğer başat aktörün Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olduğunu görüyoruz. Kentsel dönüşümün ilk aşaması olan plan onayı adımıyla sürecin tıkanmasına rağmen; Bakanlık ısrarla aynı planları değişiklik yapmadan onaylamaya devam ediyor. Bakanlığın bu tavrından yola çıkarak, mahallelilerin taleplerini değerlendirmek konusunda aktif bir çaba içinde olmadığı sonucuna varmak mümkün. Fikirtepe örneğinde de olduğu gibi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı dönüşümüne ilişkin kurumsal ve siyasal-toplumsal ihtilafları ortadan kaldıramıyor ve uygulanabilir bir senaryoyu yaşama geçirecek eylemleri üretmiyor. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, Bakanlık bir kronik bekleme biçimi olarak eylemsizlik kısır döngüsüne hapsolmuş görünüyor.

Hükümetin İzmir'e ilişkin siyasi çıkarları ve beklentileri, iktidar çevrelerine yakın inşaat şirketlerinin hükümet ile örtüşen ekonomik çıkarları ile birlikte düşünüldüğünde; Karabağlar'da gerçekleştirilmesi planlanan dönüşüm için birbiri ardına duyurulan planlardan yola çıkarak, Bakanlığın hızlı hareket etmeye çalıştığı görülüyor. Ancak, kurumsal-yasal ve siyasal-toplumsal ihtilafları ortadan kaldıramayan bu hızlı hareket çabası sonuç vermiyor. Açılan davalar yoluyla planları iptal edilen Bakanlık, kriz halini alan bu dönüşüm vakasında "aciliyet algısı" ile hareket ediyor. Bu durum, Bakanlığın ihtilafları ortadan kaldırıp sonuç alıcı eylem geliştirme yetisini köreltiliyor. Bakanlığın yetkisindeki kentsel dönüşüm, eylemsizlik kısır döngüsüne hapsolüyor.

## **Akdere Mamak Ankara**

### **Parçacıl dönüşümün arka planı**

Akdere Mahallesi'nde, eski gecekonduların, 3-4 katlı apartmanların ve yeni yapılmış çok katlı yapıların oluşturduğu mevcut yapı stoku incelendiğinde; mahalledeki dönüşüm sürecinin, Mamak Belediyesi'nin 1990 yılında onayladığı İslah İmar Planlarına dayandığı anlaşılıyor (Tuçaltan, 2008). Bu plan yoluyla, 1990'lı yıllarda, Akdere'deki bazı eski gecekondular, mülk sahiplerinin kendileri tarafından veya müteahhitlerle anlaşarak yıkıldı ve

yerlerine 3-4 katlı apartmanlar inşa edildi. Ancak bu değişim, Akdere'deki eski gecekondan alanlarının bütünüyle dönüşümünü sağlamadı.

Kentsel dönüşümün Mamak/Akdere Mahallesi için gündeme gelişi, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 2005 yılında 3281 sayılı karar ile onayladığı Park-Rekreasyon ve Kentsel Dönüşüm Projesi'ne dayanıyor (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2012). 50. Yıl Bölge Parkı ve çevresindeki kaçak yapı/“gecekondu” alanlarının dönüşümünü öngören ve 116 hektar büyüklüğünde bir alanı kapsayan bu proje, mahalledeki ilk bütüncül-kapsamlı dönüşüm girişimi. Ancak “50. Yıl Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı” olarak belirlenen bu büyük alanın yalnızca park alanı ve yakın çevresini kapsayan 20 hektarlık bir kısmında dönüşüm gerçekleştirilebiliyor. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bütüncül-kapsamlı dönüşüm girişimine Akdere Mahallesi'ndeki mülk sahibi yurttaşlardan gerekli destek-onay alınamıyor (Mamak Belediyesi, 2019). Bu desteğin sağlanamamasında, çok sayıda hak sahibinin ve hisseli parselin varlığına bağlı olarak ortaya çıkan karmaşık mülkiyet yapısı ve yine buna bağlı olarak yurttaşların yüksek gayrimenkul rantı beklentilerinin olduğunu söylemek mümkün (Mamak Belediyesi, 2019). Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bütüncül projesinde ilerleme sağlanamamasından sonra, Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ) devreye girdiği benzer bir girişim daha oluyor. Ancak yine önerilen projede mülk sahiplerine sunulan teklifler yurttaşların ekonomik beklentilerini karşılamadığı için bu ikinci bütüncül dönüşüm girişimi de ilerleyemeyerek sonuçsuz kalıyor.

### **Dönüşüm alanının mevcut durumu**

Akdere Mahallesi'ndeki dönüşüm için 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı kanun bir dönüm noktası olmuştur. Bu zamana kadar süregelen merkezi ve yerel yönetimlerin başarısız girişimleri sonrasında bu kurumların geri çekilmeleriyle birlikte bütüncül kentsel dönüşüm çabası yerini piyasa mekanizmasının hakimiyetindeki parçacıl dönüşüme bırakıyor. 6306 sayılı kanunun afet riskli yapı ilanı prosedürünü takip ederek; parsel bazında yıkım ve daha yoğun yapılaşma koşullarıyla yeniden inşaatlar gerçekleştiriliyor Bu parçacıl dönüşüm sürecinde “anlaşma”, müteahhitler ve mülk sahipleri arasındaki müzakereler ve görüşmeler yoluyla sağlanıyor (Penpecioglu vd. yakında yayınlanacak; Poyraz, 2011). Afet riskli yapı ilanının yanı sıra, imar planlarındaki kısmi/parçacıl değişiklikler yoluyla; müteahhitlerin parselleri ve hisseleri mülk sahiplerinden satın alması ve küçük yapı adası ölçeğinde tekil yapılar inşa etmesiyle, Akdere parçacıl biçimde dönüşmeye devam ediyor.

Akdere Mahallesi'ndeki mevcut durum ve yapı stoku, aynı sokak boyunca yer alan eski gecekondular, ıslah imar planlarıyla 1990'lardan itibaren yenilenmiş az katlı apartmanlar ve son yıllarda inşa edilmiş, çok katlı ve güvenlik duvarları ile buldukları mahalleden ayrılan korunaklı siteler olarak gözlemleniyor. Dönüşümün hedefinde olan eski gecekondularda ve az katlı apartmanlarda yaşayanların genellikle kiracılardan oluşması ve mülk sahiplerinin dönüşümü sadece ekonomik çıkar sağlayabilecekleri bir fırsat olarak görmelerinden dolayı; mahallede dönüşüme karşı herhangi bir yerel örgütlenme gerçekleşmemiş durumda.

### **Dönüştürsüzlüğün kurumsal darboğazları**

Ankara Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ'nin girişimlerine rağmen, Akdere Mahallesi'nde bütüncül bir kentsel dönüşüm gerçekleştirilememesinin temelinde, mahallenin Mamak ve Çankaya ilçelerinin sınırında yer alması da yatıyor. 1990'lardan 2000'lerin başına kadar her iki ilçe belediyesi de Akdere Mahallesi'ni sınırlarına alınması için girişimlerde bulunuyor. İdari bir sınır ihtilafına ve dava süreçlerine konu olan bu durum, Akdere'de kentsel dönüşümün gecikmesine ve sürekli olarak ertelenmesine neden oluyor. 2010'lu yıllara kadar, kentsel dönüşüm girişimleri olsa dahi, Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kentsel dönüşümde hangi ilçe belediyesinin yetkilendirileceği bir belirsizlik unsuru haline geliyor. Öte yandan, 2014 yılına kadar, Çankaya Belediyesi'nin Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin projesine karşı itirazlar ve davalar yoluyla harekete geçtiği biliniyor (Mamak Belediyesi, 2019).

Sonuçta, bu sınır ihtilafı Mamak Belediyesi lehine sonuçlanıyor; ancak bu durum gayrimenkul rantı üretme olanaklarını olumsuz etkiliyor. Çünkü Mamak ilçesine kıyasla Çankaya ilçesindeki gayrimenkul değerleri daha yüksek ve bu nedenle müteahhitler Çankaya'ya daha yoğun ilgi gösteriyor. Yaşanan idari sınır ihtilafı sonucunda, Mamak ilçesine dahil olma durumu, en başından itibaren Akdere'nin dönüşümsüzlüğüne ivme kazandıran kilit bir unsur. Akdere gibi gayrimenkul rantının yüksek olmadığı bir alanda, parsel bazında dönüşüm girişiminin orta vadede dönüşümsüzlüğe evrilmesi; kentsel dönüşüm politikasındaki temel yapısal soruna işaret ediyor: Dönüşüm sosyo-mekansal bir ihtiyaç yerine, yapıyı çevrenin metalaştırılarak yeniden fiyatlandırılabilirliği bir piyasa mekanizmasının işleyişi altında kurgulanıyor. Dahası, yasal ve politik çerçevede dönüşüm; ancak yüksek gayrimenkul rantı oluşturma potansiyeli gibi istisnai iktisadi koşullar altında gerçekleşebiliyor ve Akdere mahallesi bu koşulları sağlamıyor.

### **Kronik bekleme biçimleri: Mülk sahibi, yurttaş ve gayrimenkul piyasası**

1990 yılında Mamak Belediyesi tarafından hazırlanan İslah İmar Planı, 2000'lerin ortasında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı bütüncül rekreasyon ve konut alanı (dönüşüm) projesi ve sonrasında TOKİ'nin başarısız kentsel dönüşüm girişimleri birlikte değerlendirildiğinde; Akdere Mahallesi'nde 30 yıldır beklenen bir dönüşümden söz etmek mümkün. Bu uzun vadeli dönüşümsüzlük örneğine beklemenin siyaseti çerçevesinden bakıldığında; öncelikle yerel yönetimin bütüncül dönüşüm projesi girişimi, sonrasında ise mahalledeki mülk sahibi yurttaşların bir dönüşüm beklediği görülüyor. Kronikleşen bu bekleme deneyiminde, yerel yönetimin süreç içinde alandaki ilgisi- nin ve etkinliğinin azalmasıyla yerini piyasa mekanizmasına/müteahhitlere bıraktığını gözlemliyoruz.

Akdere örneğine bakarak, mülk sahiplerinin kentsel dönüşüme rant odaklı yaklaşımları dönüşümsüzlüğe yol açan bir darboğaz yaratırken; aynı zamanda bu dönüşümsüzlüğün yarattığı artan endişenin de kaynağı olabileceğini görüyoruz. Jeffrey'in (2008) kronik bekleme durumlarından biri olarak kavramsallaştırdığı artan endişe tanımını, mülk sahibi yurttaşların içinde olduğu durumu tarif edebilmemize olanak sağlıyor. Bu insanlar, kentsel dönüşümle elde edebilecekleri gayrimenkul rantının dönüşümün tıkanmasıyla birlikte ortadan kalabileceğinden endişe ediyorlar. Bu endişe duygusuyla içiçe geçen belirsizlik algısı ve güvensizlik hissi, insanları temel altyapı (yol-kaldırım, doğalgaz gibi) unsurlarındaki eksikliklere rağmen; müteahhitlerin kendilerine sundukları yeni konutları kabul etme noktasına getiriyor. Artan endişe karşısında, arazinin en az riskle bir apartman dairesine veya nakit ödeme karşılığında değerlendirebileceği bir seçeneğe razı olunuyor. Artan endişe biçiminde tezahür eden bu kronik bekleme deneyimi, Akdere'deki yapılı çevrenin yaşam-mekan kalitesinin ve bütünlüğünün önemsenmediği ve denetlenmediği bir değişimi tetikliyor. Akdere'de eski gecekonduların arasında tekil apartmanlar, korunaklı siteler yükseliyor.

### **Değerlendirme: Dönüşümsüzlük ve beklemenin siyaseti**

Bu çalışmada incelediğimiz üç dönüşümsüzlük örneği devlet-piyasa-yurttaş üçgeninde kurulan müzakerelerin ve mücadelelerin belirleyici rolü olduğunu gösteriyor. Eğer bu müzakereler uzlaşıyla sonuçlanırsa dönüşüm projeleri hızlı ve "sorunsuz" ilerleyebilir; ancak Fikirtepe, Karabağlar ve Akdere'den yola çıkarak bu müzakere süreçlerinde pek çok ihtilafın ve kurumsal darboğazın ortaya çıktığını görüyoruz. Bekleme deneyimini şekillendiren bu süreci aşağıdaki tablo dahilinde özetliyoruz.

Tablo 1. İncelenen Dönüşümsüzlük Vakalarında Bekleme Süreçlerini Biçimlendiren Gelişmeler

Fikirtepe	Mülk Sahipleri/ Mahalleliler	Karabağlar	Akdere	Zaman	Akdere	Karabağlar	Kamu Otoritesi (Bakanlık/ Belediye)	Fikirtepe
				2005 Öncesi	İslah imar planlarına dayalı kısmi dönüşüm			
			Mülk sahipleri projeye destek vermiyor, itiraz ediyor.	2005	ABB: İlk bütüncül dönüşüm girişimi		İBB: Nazım İmar planı/ Özel proje	
				2006	TOKİ: İkinci bütüncül dönüşüm girişimi			
			Mülk sahipleri artan endişe altında bekliyor.	2007	ABB: 50. Yılı Parkı açıldı, Akdere'deki dönüşümü yeniden teklifledi		İBB Kentsel dönüşüm alanı	
				2009				
				2011			İBB afet sosyoekonomik entegrasyon	
			Mülk sahipleri müteahhitler ile parsel bazında dönüşüme dayalı müzakerelere başlıyor (Dönüşüm parçacıl ve yavaş ilerliyor).	2012	ÇSB 6306: Riskli yapıların parsel bazında dönüşümü için yasal alt yapı	ÇSB 6306: Riskli Alan İlanı		
				2013			ÇSB 6306: Riskli Alan İlanı	
Mahalle demekleri kurulmaya başladı (Fikirtepe, Fikentler)				2014	Mamak Belediyesi: Akdere mahallesi sınır ihtilafı bitiyor, mahalle Mamak ilçesi'ne bağlanıyor.	Kentsel Dönüşüm ofisi ve İKİA çabası/ Ecrimisil Cezaletarı	Acele Kamulaştırma 1. Etap temel (Anka Vartas)	
			Yavaşlayan parsel bazında dönüşüm, bekleme deneyimindeki endişeyi derinleştiriyor.	2015	ÇSB: Parsel bazında ağır işleyen parçacıl dönüşüm daha da yavaşlıyor	1. Etap için 1. (Haziran) 2. (Aralık) İmar planı askıda		
				2016		1. Etap için 3 (Eylül) ve 4. (Aralık) İmar planları askıda	Yarım kaan 1. Etap için ÇSB devrede (İlbank-Kiptaş)	
				2017		2. Etap 1. İmar planı askıda	Toplu yıkım temel atma ÇSB	
				2018				
			Süreç, 2015'den itibaren aynı koşullar altında devam ediyor.	2019	Süreç, 2015'den itibaren aynı koşullar altında devam ediyor.			1. Etap tamamlandı
Yeni mahalle demekleri Yeni Fikir-Der				2020		8. İmar Planı Askıda	TOKİ ve Emlak Konut devrede	
				2021				ÇSB yeni imar planı

Günümüzde hükümetin mutlak siyasi otorite olarak kentsel dönüşümü bir devlet politikası biçiminde yürütmeye çalıştığı anlaşılıyor. Ancak rant odaklı mevcut kentsel dönüşüm politikasının piyasa arzına ve konut talebine bağımlı olması, hükümetin gücünü ve dönüşüm çabasını sınırlandıran bir etken haline geliyor. Fikirtepe ve Akdere vakaları, kentsel dönüşümün gayrimenkul piyasasına dayalı olmasının, aslında dönüşümsüzlüğe yol açabildiğini çarpıcı biçimde gösteriyor. İncelediğimiz her üç vakada da yerel yönetimlerin kentsel dönüşümün planlamasında ve yönetiminde etkisiz olduğu görülüyor. Her üç vakanın da yasal dayanağını oluşturan ve 2012 yılında uygulamaya konulan 6306 sayılı kanunla birlikte kentsel dönüşümde yerel yönetimlerin rolü programlı bir şekilde azaltılmış; siyasi ve idari kontrol, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda (merkezi yönetimde) toplanmıştır. Ancak bu siyasi karar, özellikle Fikirtepe ve Karabağlar örneklerinde görüldüğü üzere, dönüşümsüzlüğü tetikleyen kurumsal bir darboğaza dönüşmüş durumdadır. Bakanlığın, dönüşüm alanlarında yaşayan ve/veya mülk sahibi olan yurttaşların taleplerine ve çekincelerine cevap verecek yerel kurumsal yapılanmasının yetersizliği de göz önünde bulundurulduğunda; bu darboğazın aşılabilmesi için belediyelerin dönüşümün planlamasına yeniden dahil edilmesi gerektiği anlaşılıyor. Bu, aynı zamanda, Fikirtepe'deki mahalle derneklerinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Haziran 2020'de yaptığı görüşmede dile getirdikleri bir talep (FikirtepeHaber, 2020). Karabağlar vakasında da ilçe belediyesinin mahalle dernekleri ile birlikte hareket ederek Bakanlığın açıkladığı planlara itiraz ettiğini görüyoruz. Bu gelişmeleri birlikte değerlendirdiğimizde; Bakanlığın tekelinde tıkanan dönüşüm süreçleri için yerel siyaset bağlamında mahalle derneklerinin öncü bir rol oynadığını; bunların yeni ve katılımcı bir dönüşüm yönetim modeli için önemli bir unsur oluşturabileceğini düşünüyoruz.

Fikirtepe, Karabağlar ve Akdere'deki kurumsal darboğazların yarattığı dönüşümsüzlüğe eşlik eden kronik bekleme biçimlerini karşılaştırmalı değerlendirdiğimizde; yurttaşlar arasında artık zaman ve artan endişenin yaygın olduğunu görüyoruz. Artık zaman ve artan endişe biçiminde tezahür eden kronik bekleme biçimleri, aynı zamanda yurttaşın nasıl mağdur olduğunu da açık biçimde gözler önüne seriyor. Fikirtepe ve Karabağlar'da, artık zaman algısının dönüşümsüzlüğün aşılabileceğine dair beklentileri zayıflattığını ve sürecin askıda kalmış halinin bir ölçüde normalleştiğini gözlemliyoruz. Öte taraftan, özellikle Fikirtepe'de evlerini boşaltmış ve yeni inşaatların yarım kaldığı parsellerde mülk sahibi olan yurttaşların yaşadığı ekonomik sıkıntılar dikkate alındığında; mevcut durumun ne zamana kadar süreceği konusundaki belirsizlik, yurttaşların sisteme olan güvensizliğini derinleştirerek artan endişeyi körüklüyor. Dönüşümün daha erken bir aşamada tıkandığı Kara-

bağlar'da ise yurttaşların temelde karşı çıkmadıkları yenilemenin talep ettikleri şekilde yürütüleceği konusunda beklentileri düşük. Ancak, Bakanlığın dayattığı planlara direnmeye devam etmeye kararlı oldukları; bu nedenle Fikirtepe'den farklı olarak artan endişenin, Karabağlar'daki mahallelinin bekleme deneyimlerinin bir parçası olmadığını söyleyebiliriz.

Dönüşüm alanlarında mülkiyet yapısı, sosyo-ekonomik profil, yerelde örgütlenme ve harekete geçebilme kapasitesi ve mekanla kurulan ilişki (aidiyet, komşuluk, mahallelilik vb.), kronik bekleme biçimlerini de yakından etkiliyor. Fikirtepe'deki ve Karabağlar'daki mülk sahiplerinin çoğunlukla bu mahallelerde yaşıyor olması, dönüşümü sadece ekonomik getiri açısından değil; aynı zamanda yerinden edilme riskinin en aza indirilmesi, aidiyetin, yere-dayalı kurulan sosyal ilişkilerin ve ağların korunması gibi öncelikleri devreye sokuyor. Akdere'deki parçalı kentsel dönüşümün direkt muhatapları olan mülk sahipleri ise, çoğunlukla mahallede yaşamadıklarından artan endişelerinin kaynağı, dönüşümden elde edecekleri ekonomik getirinin azalmasından ibaret. Buradan hareketle, Akdere'nin diğer iki vakadan ayrılmasının nedenleri olarak; mahalledeki sosyo-ekonomik profilin Fikirtepe ve Karabağlar'dan farklı olmasını ve dönüşümün bütüncül değil parçalı olarak yürütülmeye çalışılmasını gösterebiliriz.

Her üç vakada da yurttaşların kronik bekleme biçimlerini artık zaman ve artan endişe olarak sınıflandırmakla birlikte; dönüşümsüzlük sürecinde beklenenin her zaman aynı şey olmadığını ayırdındayız. Sahada gerçekleştirdiğimiz tüm görüşmelerin ve gözlemlerin işaret ettiği üzere; Karabağlar örneğinde yurttaşlar temelde muhatap alınmayı, planlama süreçlerine dahil edilmeyi; yani bir anlamda merkezi yönetimin dönüşüm politikasının kendisinin dönüşmesini bekliyorlar. Dolayısıyla, mahalle demeklerinin kentsel dönüşüme karşı yerelde oluşturduğu örgütlenmeyi, kurumsal darboğazı yaratan bir unsur olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Tabandan yükselen bu aktif mücadelenin direnerek aksattığı kentsel dönüşüm projesi değil; otoriter, dayatmacı ve anti-demokratik planlama ve politika yapma anlayışının bizzat kendisidir.

Araştırmamızın bulgularını, beklemenin siyasetine mekan çerçevesinden bakan mevcut çalışmalarla karşılaştırdığımızda; devletin farklı bir konumda olduğunu görüyoruz. Beklemenin siyaseti şimdiye kadar devletin bir yönetim taktiği olarak uyguladığı erteleme, geciktirme, engel olma pratiklerinin bireyler üzerindeki sınırlayıcı sosyo-politik sonuçları üzerinden tartışıldı (Yiftachel, 2009; Oldfield ve Greyling, 2015; Joronen, 2017). Oysa bu çalışmamızın bulguları, kentsel dönüşüm bağlamında devletin de bekleyen taraflardan biri olabileceğini; farklı bekleme biçimlerinin gözlenebileceğini ve beklemenin kent ölçeğinde bir makro siyasetinin varlığını bize gösteriyor. Fikirtepe ve Karabağlar vakalarında görüldüğü üzere, yasal ve



kurumsal darboğazların oluşmasına neden olan devlet, kurumsal ve siyasal-toplumsal ihtilafları çözümleyemiyor ve eylemsizlik kısır döngüsü içerisinde dönüşümsüzlüğün başat aktörü haline geliyor. Bekleme deneyimi, iktidar ilişkilerinin ve siyasal-toplumsal güç mücadelelerinin özgün bir tezahürü.

### **Sonuç: Dönüşümsüzlüğün geleceği ve kronikleşen kırılganlık**

Küresel Güney'den yola çıkarak kavramsallaştırılan beklemenin siyaseti, Türkiye'de yıllardır izlenen kentsel dönüşüm politikasının ortaya çıkarttığı kurumsal darboğazları çözümlmek için özgün ve güçlü bir analitik çerçeve sunuyor. Türkiye'nin üç metropoliten kentinden üç "dönüşümsüzlük" örneğini inceleyerek, dönüşümün niçin başta ortaya konan hedefler doğrultusunda yapılamadığını, süreç içerisinde ortaya çıkan kurumsal darboğazları ve siyasal dinamikleri çözümlüyor. Birbirine bağlantılı iki temel argüman öne sürüyoruz. İlk olarak, kentsel dönüşüm, çeşitli müzakereler ve mücadeleler ile biçimlenen kurumsal süreçler sonucunda kilitleniyor. Bu nedenle, dönüşüm kadar dönüşümsüzlüğün de siyasetini çözümlmek gerekiyor. İkinci olarak, bu kurumsal darboğazlar dönüşümün tüm aktörlerini neredeyse felç ederek, en çok da dönüştürülmeye çalışılan alanlarda yaşayanları etkileyen bir biçimde, "beklemenin siyaseti"ni hakim kılıyor. Beklenen bu kentleşme biçimi, hak sahiplerini, zamanın dur(durul)duğu güvencesiz kentsel adacıklara hapsediyor.

Türkiye'de kentsel dönüşümü yasalar ve projeler aracılığıyla yukarıdan aşağıya uygulamak çoğunlukla kolay olmuyor. Öte yandan, devletin ve yurttaşın dönüşümsüzlük karşısındaki bekleme deneyimi farklı biçimlerde tezahür ediyor. Yurttaş artık zaman ve artan endişe biçimlerinde bir kronik bekleme deneyimine sahipken; devlet sıklıkla çoklu ihtilafları çözemiyor ve eylemsizlik kısır döngülerine hapsolup kendi oluşturduğu yasal-kurumsal çerçeve içinde kilitlenebiliyor. Başlayamayan veya sürünce mede kalan kentsel dönüşüm projeleri karşısında yeni yasalar/yetkiler aracılığıyla yeni uygulama modelleri deniyor; ancak bu girişimler başarı sağlamadığında, devlet de eylemsizlik biçiminde bir bekleme pozisyonuna çekiliyor. Örneğin, bütüncül kentsel dönüşüm projeleri olan Fikirtepe ve Karabağlar örneklerinde dönüşümsüzlüğün arka planı ve mevcut durumu değerlendirildiğinde; Bakanlığın hızlı biçimde süreci ilerletmeye çalıştığını, ancak kurumsal ve yapısal boşluklardan dolayı harekete geçme yetisinin körelerek kronik bir eylemsizlik içine girdiğini ortaya koyuyoruz. Ekonomik krizin ve yatırım yetersizliğinin de bu bekleme biçimlerini körükleyen etkili unsurlar olduğunu hatırlatalım.

Küresel Güney'in kentleri, kentsel dönüşümün devletin mutlak bir denetimi/kontrolü altında işlemediğini gösteren ve bu dönüşümün yasal-kurumsal zemini ile

toplumsal talepler/beklentiler arasındaki gerilimin yönetsel/siyasal sonuçlarını ortaya koyan çok sayıda örneğe sahip. Türkiye’den ele aldığımız üç örnekte bu açıdan küresel Güney’in kentleri ile benzeşiyor. Kentsel dönüşüm, devletin yukarıdan aşağıya dayattığı bir politika biçiminde işleniyor; aksine, inşaat maliyetlerinden ekonomik krizlere, değişen konut talebinden piyasa dinamiklerine, mülkiyet örüntüsünden siyasal destek ilişkilerine kadar, çok sayıda ve iç içe geçmiş ekonomik, siyasal ve toplumsal unsurlar, kentsel dönüşüm çabasını (ve dönüşümsüzlüğü) şekillendiriyor. Yapılı çevre üretiminin büyük bir ivme kazandığı 2002-2012 döneminde (Balaban, 2008) “kazan-kazan” ilişkisiyle devlet, piyasa ve yurttaşın fayda sağladığı neoliberal bir politika olarak kentsel dönüşüm; içerisinde olduğumuz çoklu kriz koşullarında, farklı yerlerde bir “kaybet-kaybet” ilişkisine dönüşebiliyor ve Türkiye’nin mevcut iktisadi kriz koşullarında bu durum giderek derinleşip yaygınlaşıyor (Acara & Penpecioglu, Yakında Yayınlanacak). Kazan-kazan senaryosuna göre kurgulanmış yasal-kurumsal çerçeve, rant bölüşümünün iyice adaletsiz bir hal aldığı ve müzakereyi sertleştirdiği noktada darboğaza girerek siyasa felcine de yol açıyor.

Zamanın bir maliyet unsuru olduğunu ve dolayısıyla beklemenin de ekonomik, toplumsal ve siyasal maliyetleri olacağını unutulmaması gerekiyor. Kentsel dönüşüm yoluyla gayrimenkul rantının üretimi zamansal kısıtları olan bir faaliyet. Neoliberal kentin çarklarının hızla dönmesi için, gayrimenkul rantının kısıtlı bir zaman içerisinde hızla üretilip bölüştürülmesi gerekiyor. Neoliberal kapitalizmin yapısal sorunlarının çözülmediği kriz koşullarında; işsizliğe, yoksulluğa, düşük gelire hapsolan yurttaş için kentsel dönüşüm kendisine gelir sağlayacak bir “umut siyaseti” aracı olarak işlev gördü (Bayırbağ vd., Yakında Yayınlanacak). Ancak dönüşüm gerçekleşmeyip, yurttaşın yaşam alanı ve gayrimenkulü dönüşümsüzlüğe terk edildiğinde, beklemek yurttaş için umutları körelten, gündelik hayatındaki kırılganlıkları daha da arttıran yapısal bir sorun haline alıyor. Dönüşümsüzlük, yurttaş açısından çaresizce beklemek ve umudun gittikçe azalması anlamına geliyor (Komienko 2017). Sonuç olarak, dönüşümsüzlük hem umudu üreten hem de onu ortadan kaldıran çelişki yüklü ve çatışmalı bir süreç haline geliyor. Bu makale kapsamındaki araştırmanın ana odağı dönüşümsüzlük ve “umut siyaseti” arasında ilişki olmamakla birlikte; bu konuda süregelen çalışmalarımızın da katkısı bu temel tespiti yapabilmemizi olanaklı kılıyor.

Bu çalışmamızla “beklemenin siyaseti” kavramını kentsel dönüşüm yazını ile tanıştıran dönüşümsüzlük kavramını ortaya atıyoruz ve devlet önderliğinde yürütülmeye çalışılan rant odaklı kentsel dönüşüm politikasının yapısal sorunlarını çözümlenmek için yeni bir analitik çerçeve öneriyoruz. Bu çalışmadan yola çıkarak yapılabilecek sonraki çalışmalarda, kronik bekleme biçimlerinin ve bu süreçlerin reel politığe ve gündelik hayata etkilerini, mahalle ve yurttaşlar düzeyinde derinlemesine incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz.



## Extended Abstract

### **Detransformation and Waiting: Institutional Bottlenecks and Precarious Spaces of State-led Urban Renewal**

\*

Deniz Ay

ORCID: 0000-0003-2107-3500

Mehmet Penpecioglu

ORCID: 0000-0003-2107-3500

This article tackles the question of urban transformation projects trapped in vicious circles in decades-long implementation. We coin the term "detransformation" to define the socio-political nature of this multifaceted process of urban change that diverges from the intended outcome and intensifies the politics of waiting. We analyze detransformation phenomenon based on a theoretical framework that builds both on the global North and global South contexts, recognizing that Turkey stands out as transition geography in this North-South divide.

Urbanization in the global South is fundamentally different from the North regarding the fast-paced capitalist transformation that triggers a rapid socio-economic change in rapid urbanization while adapting the institutional basis of legal, administrative, and property regimes lagging. Therefore, informal 'solutions' have become an integral part of the institutional basis of urbanization in many cities of the global South. On the other hand, due to the lack of capital accumulation, the State in the global South plays a more central role than in the countries of the global North. In the South, the State often initiates and financially invests in the production of urban rent for the "urbanization of capital." Urban rent provides a mechanism that the low-income groups can claim social security while facing a trade-off with their living spaces that they have built over time informally. Therefore, in the South, the top-down interventions of the powerful authoritarian state influence the social demands, expectations, and movements that form bottom-up.

Inspired by the idiosyncrasies of urbanization in the global South, we conceptualize incomplete and protracted urban transformation initiatives in Turkey as cases of "detransformation." Particularly since the early 2010s, several large-scale urban transformation projects have stagnated due to disputes between contractors and property owners, lawsuits against plans based on violation of higher scale city plans, or changing macroeconomic dynamics that lead to financial challenges for the developers. The stagnation of urban transformation initiatives leads to social and economic hardship for the residents and property owners in designated project sites, with displacement and dispossession of already socioeconomically disadvantaged groups.

We use the multiple case analysis method by focusing on three cases of detransformation: Fikirtepe in Istanbul, Akdere/Mamak in Ankara, and Karabaglar in İzmir. Our qualitative data consists of documentary evidence from planning documents, project documents, and news outlets from national media; and qualitative data compiled from the author's fieldwork in the case study area over the years (in-depth interviews we conducted in Karabaglar İzmir in 2014 and 2017-2018, and in Akdere/Mamak Ankara in 2018-2019). The data of the Fikirtepe case are the transcripts of the in-depth interviews conducted with neighborhood association representatives in July 2021 together with documentary evidence from city plans and national media outlets.

In all three cases of detransformation, "waiting" accompanies the institutional bottlenecks of planning and property regimes. Based on the conceptualization of modes of waiting by Jeffrey (2008), we focus on (1) surplus time; (2) heightened suspense; (3) lost time, and (4) panic and inertia as the modes of waiting shaping the experience of detransformation for different actors. Our comparative analysis of the modes of waiting in three cases reveals that surplus time and heightened suspense are common modes of waiting for the residents and property owners. In Fikirtepe and Karabaglar, the perception of "surplus time" erodes the residents' hopes for overcoming detransformation while normalizing the suspended mode of transformation. On the other hand, in addition to the economic hardships the former residents of Fikirtepe face, the uncertainty regarding the duration of the stagnated urban transformation deepens citizens' distrust of the system while fueling heightened suspense. In Karabaglar, where the transformation was blocked at an early stage during the planning phase, the residents have low expectations regarding the progression of the redevelopment in their interest. Therefore, they are determined to continue their resistance by legally challenging the plans imposed

by the central government. The difference between the two cases regarding the role of collective resistance explains the lack of heightened suspense in Karabaglar, unlike Fikirtepe. The ownership structure, socioeconomic profile, capacity to organize and act locally, and the relationship established with the space (belonging, community ties, neighborhood, etc.) in the designated transformation sites also closely affect the modes of waiting.

In all three cases, while categorizing the waiting patterns of citizens as surplus time and heightened suspense, the targeted residents do not necessarily have a uniform expectation from the pending urban transformation. Our data indicate that in the case of Karabaglar, citizens want to be included in the planning processes. In a sense, they are waiting for the transformation policy of the government itself to be transformed. Therefore, it would be misleading to see the local organization formed by neighborhood associations against urban transformation as a factor that creates an institutional bottleneck. The bottom-up resistance is not fundamentally against the urban transformation, but it is against the authoritarian and anti-democratic planning and the policy-making approach itself.

The cities of the global South have many striking cases that illustrate how urban transformation does not operate under the absolute control of the State. The tension between the institutional basis of urban transformation and social demands and expectations from urban redevelopment leads to administrative and political consequences. Urban transformation does not practically function as a technocratic policy the State imposes. On the contrary, intertwined economic, political, and social factors ranging from construction costs to financial crises, from property patterns to political support relations shape the urban (de)transformation processes.

### **Kaynakça/References**

- Acara, E. ve Penpecioglu, M. (Der.). (Yakında Yayınlanacak). *Tamamlanmamış Kentsel Deorim: Günümüz Türkiye'sinde Kent, Kriz ve Gündelik Hayat* (Yayın Sürecindeki Derleme Kitap).
- Akın, B. B. ve Türkün, A. (2019). Dar Gelirli Konut Alanlarının Dönüşümünde Sosyal Karma Politikası: Fikirtepe Örneği, *Megaron*, 2019; 14(Özel Sayı): 192-202.
- Anadolu Ajansı, (2014). Bakan Güllüce'den 'Fikirtepe' Müjdesi, *Anadolu Ajansı, Ankara*. 02.08.2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakan-gulluceden-fikirtepe-mujdesi/187857>] adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı, (2016). Fikirtepe 2 yıl içerisinde Tamamlanacak, *Anadolu Ajansı, Ankara*. 02.08.2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fikirtepe-2-yil-icerisinde-tamamlanacak/636262> adresinden erişildi.

- Adams, D. ve Hastings, E. M. (2001). Urban renewal in Hong Kong: transition from development corporation to renewal authority, *Land Use Policy*, 18(3), 245-258.
- Ahuja, V. (2015). Project management of urban infrastructure projects-Indian scenario, *Proceedings of the 19th International Symposium on Advancement of Construction Management and Real Estate*, Springer, Berlin, Heidelberg; 439-449.
- Alkan, A. (2015). New metropolitan regime of Turkey: Authoritarian urbanization via (local) governmental restructuring, *Lex Localis*, 13, 849-877.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2012). Bazı kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanları hakkında genel bilgi ve son durum, *Ankara Büyükşehir Belediyesi*, 22.07.2020 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/genel-sekreter/genel-sekreter-yardimcisi/marve-sehircilik-dairesi-baskanligi/metropoliten-nazim-mar-planlama-subemudurlugu/bazi-kentsel-donusum-ve-gelisim-proje-alanlari-hakkinda-genel-bilgi-ve-son-durum/> adresinden erişildi.
- Appadurai, A. (2001). Deep democracy: urban governmentality and the horizon of politics, *Environment and Urbanization*, 13(2), 23-43.
- Ay, D. (2016). *Is it possible to plan displacement-free urban renewal?*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Illinois at Urbana-Champaign, Illinois.
- Ay, D. (2019). Diverging community responses to state-led urban renewal in the context of recentralization of planning authority: An analysis of three urban renewal projects in Turkey, *Habitat International* 91.
- Bayart J-F. (2007) *Global Subjects: A Political Critique of Globalization*, Polity Press, Cambridge.
- Bayırbağ, M., Schindler, S. ve Penpecioglu, M. (Yakında Yayınlanacak). The Limits to Urban Revolution: The Transformation of Ankara Under The Justice and Development Party.
- Bakaban, O. (2008). *Capital accumulation, the state and the production of built environment: the case of Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Bektaş-Ata, L. (2021). *Limontepe'de Yaşamak Büyüme ve Beklemek: Kentsel Dönüşüm Öncesi Bir Mahalle Anlatısı*, İdealkent Yayınları, Kent ve Toplum Dizisi 1.
- Bektaş, Y. (2020). İBB'de Gündem Fikirtepe Sorunları ve Çözüm Önerileriyle STK'lar Toplantısı, *Fikirtepe Haber*, İstanbul, 23.07.2020 tarihinde <https://www.fikirtepehaber.com/gundem/ibb-de-gundem-fikirtepe-sorunlari-ve-cozum-onerileriyle-stk-lar-h4787.html> adresinden erişildi.
- Buğra, A. (1998). The Immoral Economy of Housing in Turkey, *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(2), 303-307.
- Candan, A. B. ve Kolluoğlu, B. (2008). Emerging spaces of neoliberalism: A gated town and a public housing project in Istanbul, *New Perspectives on Turkey*, 39(1), 5-46.
- Corbridge, S. (2004). Waiting in line, or the moral and material geographies of queue-jumping. R. Lee, D.M. Smith (Der.), *Geographies and Moralities* (ss. 183-198). Blackwell, Oxford.

- Çavuşoğlu, Ç. ve Struz, J. (2014). Producing force and consent: Urban transformation and corporatism in Turkey, *City*, 18(2), 134-148.
- Demiralp, S. (2018). Making winners: Urban transformation and neoliberal populism in Turkey, *The Middle East Journal*, 72(1), 89-108.
- Demirtaş-Milz, N. (2013). The Regime of Informality in Neoliberal Times in Turkey: The Case of the Kadifekale Urban Transformation Project, *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 689-714.
- Eliçin, Y. (2014). Neoliberal transformation of the Turkish city through the Urban Transformation Act, *Habitat International*, 41: 150-155.
- Eraydın, A. ve Taşan-Kok, T. (2013). State response to contemporary urban movements in Turkey: a critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions, *Antipode*, 46(1), 114-129.
- Erensü, S. ve Karaman, O. (2017). The work of a few trees: Gezi, politics and space *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(1), 19-36.
- Evrensel (2020a). Karabağlar'a yeni imar planı: Vatandaş planlara itirazını sürdürüyor, *Evrensel*, 28.01.2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/396140/karabaglara-yeni-imar-planı-vatandaş-planlara-itirazını-surduruyor> adresinden erişildi.
- Evrensel (2020b). Kemalpaşa ve Karabağlar'ın Kentsel Dönüşüm Sorunu, *Evrensel*, İzmir, 02.08.2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/409059/kemalpaşa-ve-karabagların-kentsel-donusum-sorunu> adresinden erişildi.
- FikirtepeHaber (2019). Fikentder: Fikirtepe Nisan 2019 Son Durum Raporu, *FikirtepeHaber*, 02.08.2020 tarihinde <https://www.fikirtepehaber.com/kentsel-donusum/fikentder-fikirtepe-nisan-2019-son-durum-raporu-h4498.html> adresinden erişildi.
- FikirtepeHaber (2020). İBB'de Gündem: Fikirtepe Sorunları ve Çözüm Önerileriyle STK'lar Toplantısı, *FikirtepeHaber*, 02.08.2020 tarihinde <https://www.fikirtepehaber.com/gundem/ibb-de-gundem-fikirtepe-sorunlari-ve-cozum-onerileriyle-stk-lar-h4787.html> adresinden erişildi.
- Geniş, Ş. (Der.). (2020). *Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekan, İnsan*, Nika Yayınevi: İstanbul.
- Geniş, Ş. (2007). Producing elite localities: The rise of gated communities in Istanbul, *Urban Studies*, 44(4), 771-798.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Iban, M. C. (2020). Lessons from approaches to informal housing and non-compliant development in Turkey: An in-depth policy analysis with a historical framework. *Land Use Policy*, 99, 105104.
- İşık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları, Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- İzmir Valiliği (2016). Çevre ve Şehircilik Bakanı Mehmet Özhasaki Karabağlar Kentsel Dönüşüm Alanında İncelemelerde Bulundu, *İzmir Valiliği*, 02.08.2020 tarihinde <http://www.izmir.gov.tr/cevre-ve-sehircilik-bakani-mehmet-ozhasaki-karabaglar-kentsel-donusum-alanında-incelemelerde-bulundu> adresinden erişildi.

- İzmir Valiliği (2020). Karabağlar İmar Planı Değişikliği, *İzmir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü*, 02.08.2020 tarihinde <https://izmir.csb.gov.tr/karabaglar-imar-planı-degisikligi-duyuru-407920> adresinden erişildi.
- Jeffrey, C. (2008). Waiting, *Environment and Planning D: Society and Space*, 26: 954-958.
- Jeffrey C., Jeffery P. ve Jeffery, R. (2008). *Degrees Without Freedom: Education, Masculinities and Unemployment in North India*, Stanford University Press, Palo Alto, CA.
- Joronen, M. (2017). Spaces of waiting: Politics of precarious recognition in the occupied West Bank, *Environment and Planning D: Society and Space*, 35(6), 994-1011.
- Karabağlar Mahalleler Birliği (2020). Önemli Duyuru, *Karabağlar Mahalleler Birliği Sosyal Medya Hesabı*, 02.08.2020 tarihinde <https://www.facebook.com/KarabaglarMahallelerBirligi/photos/pb.274226259432825.-2207520000..1329000617288712/?type=3&theater> adresinden erişildi.
- Kayasü, S. ve Yetişkul, E. (2016). Evolving legal and institutional frameworks of neoliberal urban policies in Turkey, *METU Journal of Faculty of Architecture*, 31(2), 209-202.
- Keskinok, Ç. (1997). *State and the (Re)production of Urban Space*, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.
- Keskinok, Ç. (2006). *Kentleşme Siyasetleri*, Kaynak Yayınları, Ankara.
- Kornienko, K. (2017). Waiting, Hope, Democracy, and Space: How Expectations and Socio-economic Rights Shape Two South African Urban Informal Communities, *Journal of Asian and African Studies*, 52(1), 34-49.
- Kuyucu, T. (2013). Law Property and Ambiguity, The Uses and Abuses of Legal Ambiguity in Remaking Istanbul's Informal Settlements, *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(2), 609-627.
- Kuyucu, T. ve Danış, D. (2015). Similar processes, divergent outcomes: A comparative analysis of urban redevelopment projects in three Turkish cities, *Urban Affairs Review*, 51(3), 381-413.
- Kuyucu, T. (2018). Politics of urban regeneration in Turkey: Possibilities and limits of municipal regeneration initiatives in a highly centralized country, *Urban Geography*, 39(8), 1152-1176.
- Kuyucu, T. (2020). The Great Failure: The Roles of Institutional Conflict and Social Movements in the Failure of Regeneration Initiatives in Istanbul, *Urban Affairs Review*, Article first published online: September 24, 2020.
- Kurtuluş, H. (2006). *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2002). *Critique of Everyday Life*, Verso, London.
- Maranganti, A. (2012). Urban renewal, fiscal deficit and the politics of decentralisation: The case of the Jawaharlal Nehru Urban Renewal Mission in India, *Space and Polity*, 16(1) 93-109.
- Lawhon, M. ve Truelove, Y. (2020). Disambiguating the southern urban critique: Propositions, pathways and possibilities for a more global urban studies, *Urban Studies*, 57(1) 3-20.



- Lindroth, M. ve Sinevaara-Niskanen, H. (2019). Politics of hope, *Globalizations*, 16(5), 644-648.
- Mamak Belediyesi (2019). Mamak Belediyesi Çalışanı İle Yapılan Mülakat.
- Moore-Cherry, N. ve Bonnin, C. (2020). Playing with time in Moore Street, Dublin: Urban redevelopment, temporal politics and the governance of space-time, *Urban Geography*, 41:9, 1198-1217.
- Olcan, A. (2019). Kara Lekeye Beyaz Çivi, *Bir Artı Bir*, 22.07.2020 tarihinde <https://www.birartibir.org/kent-hakki/337-kara-lekeye-beyaz-civi> adresinden erişildi.
- Oldfield, S. ve Greyling, S. (2015). Waiting for the state: A politics of housing in South Africa, *Environment and Planning A*, 47(5), 1100-1112.
- Özdemir, E. ve Eraydın, A. (2017). Fragmentation in Urban Movements: The role of Urban Planning Processes, *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(5), 727-748.
- Penpecioglu, M. (2011). Kapitalist kentleşme dinamiklerinin Türkiye'deki son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler. *Birikim*, 270, 62-73.
- Penpecioglu, M. (2013). Urban Development Projects and the Construction of Neo-liberal Urban Hegemony, *METU Journal of Faculty of Architecture*, 30:1, 165-189.
- Penpecioglu, M. ve Bayırbağ, M. K. (2015). Büyük Ölçekli Kentsel Projeler ve Neoliberal Şehirciliğin Karşılaştırmalı Siyaseti, B. Duman ve İ. Coşkun (Der.), *Neden Nasıl Kim İçin Kentsel Dönüşüm*, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Penpecioglu, M., Bayırbağ M.K. ve Schindler, S. (yakında yayınlanacak). Tamamlanmamış Kentsel Devrim: Türkiye'de Neoliberal Kentsel Dönüşümün Çoklu Sosyo-Politik Örüntüleri ve Ankara Örneği, E. Acara ve M. Penpecioglu (Der.) *Tamamlanmamış Kentsel Devrim: Günümüz Türkiye'si'nde Kent Kriz ve Gündelik Hayat*.
- Raco, M., Henderson, S., Bowlby, S. (2008). Changing times, changing places: urban development and the politics of space – time, *Environment and Planning A*, volume 40, 2652-2673.
- Poyraz, U. (2011). *Looking at the urban transformation project from the Gecekondu dwellers' perspective: The case of Mamak*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Rolnik, R. (2013). Ten years of the City Statute in Brazil: from the struggle for urban reform to the World Cup cities, *International Journal of Urban Sustainable Development*, 5:1 54-64.
- Roy, A. (2005). Urban informality: toward an epistemology of planning. *Journal of the american planning association*, 71(2), 147-158.
- Roy, A. (2009). Why India cannot plan its cities: Informality, insurgency and the idiom of urbanization. *Planning theory*, 8(1), 76-87.
- Sakızlıoğlu, N. B. ve Uitermark, J. (2014). The symbolic politics of gentrification: The restructuring of stigmatized neighborhoods in Amsterdam and Istanbul, *Environment and Planning A*, 46(6), 1369-1385.
- Sakızlıoğlu, N. B. (2014). Inserting temporality into the analysis of displacement: Living under the threat of displacement. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 105(2): 206-220.

- Samara, T. R. (2005). Youth, crime and urban renewal in the Western Cape, *Journal of Southern African Studies*, 31(1) 209-227.
- Schindler, S. (2017). Towards a paradigm of Southern urbanism, *City*, 21(1), 47-64.
- Schmid, C., Karaman, O., Hanakata, N.C., Kallenberger, P., Kockelkorn, A., Sawyer, L. ve Wong, K.P. (2018). Towards a new vocabulary of urbanisation processes: A comparative approach, *Urban Studies*, 55(1), 19-52.
- Serin, B., Smith, H. ve McWilliams, C. (2020). The role of the state in the commodification of urban space: The case of branded housing projects, Istanbul, *European Urban and Regional Studies*, 27(4), 342-358.
- Somalı, S. (2013). *Reading Urban Transformation Through the Case of Mamak, Ankara*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Şengül, H. T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Yayınları: Ankara.
- Şengül, H. T. (2011). *Muhafazakar Populizm: İki Rekat Bir Zekat Gerisi Rant*, İmge Yayınları: Ankara.
- Şen, B. (2005). Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi, H. Kurtuluş (Der.). *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Yayınları: Ankara.
- Tuçaltan, G. (2008). *Dynamics of Urban Transformation via Improvement Plans for Ankara City*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Türkün, A. (2011). Urban Regeneration and Hegemonic Power Relationships, *International Planning Studies*, 16(1), 61-72.
- Türkün, A. (Der.). (2014). *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Uzun, N. (2006). Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı 36, s. 49-52.
- Uzun N. (2020). Residential Transformation Leading to Gentrification: Cases from Istanbul, (Der.) J. Kruse ve J. Desena, *Gentrification Around the World, Volume I*. Palgrave Studies in Urban Anthropology. Palgrave Macmillan, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-41337-8\\_10](https://doi.org/10.1007/978-3-030-41337-8_10)
- Ünver, M. ve Suri, L. (2020). Kentsel Dönüşümün Fikirtepe'ye Yansıması, *Journal of Technologies and Applied Sciences*, 2(02), 11-23.
- Wallace, A. (2015). Gentrification Interrupted in Salford, UK: From New Deal to "Limbo-Land" in a Contemporary Urban Periphery, *Antipode*, 47(2), 517-538.
- Yardımcı, Ö. (2020). State stigmatisation in urban Turkey: Managing the "insurgent" squatter dwellers in Dikmen Valley. *Antipode*, 52(5), 1519-1538.
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 599-626.
- Yiftachel, O. (2009). Theoretical Notes On Gray Cities: The Coming of Urban Apartheid?, *Planning Theory*, 8(1), 88-100.
- Yiftachel, O. (2020) From displacement to displaceability, *City*, 24(1-2), 151-165.